

ΕΠΙΤΥΧΙΑΚΟ: « Η ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ Η
ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΗΣ »

ΔΙΔΑΚΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ: « ΛΟΜΠΡΟΖΙΑΝΕΣ ΚΑΙ
ΜΕΤΑΛΟΜΠΡΟΖΙΑΝΕΣ ΘΕΩΡΗΣΕΙΣ, ΜΙΑ ΚΡΙΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ »

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΓΡΗΓΟΡΗΣ ΛΑΖΟΣ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: ΠΗΝΕΛΟΠΗ ΣΠΕΝΤΖΟΥΡΗ

ΑΜ: 3206Μ004

“..Not invisible but unnoticed Watson. You did not know where to look, and so you missed all that was important. I can never bring you to realize the important of sleeves, the suggestiveness of thumbnails, the great issues that may hang of a boot-lace...”

Sherlock Holmes

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Κεφάλαιο I: “Η έννοια της φυσιognωμίας στο εγκληματολογικό πεδίο”

- 1.Ορισμός του όρου “φυσιognωμία”
- 2.Ιστορική Αναδρομή
- 3.Η θεώρηση του Lombroso και οι μετα- λομπροζιανές θεωρήσεις
- 4.Κριτική λομπροζιανής και μεταλομπροζιανών θεωρήσεων

Κεφάλαιο II

“Το θεσμικό πλαίσιο κατασκευής της σύγχρονης φυσιognωμίας μέσω των κοινωνικών αναπαραστάσεων και της θεωρίας των ρόλων”

- 1.Θεσμικό πλαίσιο
- 2.Κοινωνικές αναπαραστάσεις: η διαμόρφωση τους στην σύγχρονη κοινωνική δομή
3. Η κατασκευή της φυσιognωμίας στο πλαίσιο της θεωρίας των ρόλων
 - Ο παράγοντας της κουλτούρας στην διαμόρφωση της φυσιognωμίας των ρόλων

Κεφάλαιο III

“Η φυσιognωμία ως παράγοντας ένταξης ή απομόνωσης στο κοινωνικό πλαίσιο και τα σημάδια του κοινωνικού πλαισίου πάνω στην φυσιognωμία του ατόμου “

- 1.Ο ρόλος των κοινωνικών παραγόντων στην κατασκευή της φυσιognωμίας
 - Ταξική Διαστρωμάτωση
 - Επάγγελμα- Απασχόληση

- Status και φυσιognωμία

Κεφάλαιο III

“Ο ρόλος της φυσιognωμίας στο πλαίσιο των σύγχρονων

εγκληματολογικών θεωριών”

1. Ο παράγοντας της φυσιognωμίας στο πλαίσιο της θεωρίας της ετικέτας
2. Οι οικονομικοί ρόλοι στο πλαίσιο της θεώρησης του Marx
3. Richard Quinney και κοινωνική πραγματικότητα του εγκλήματος

Κεφάλαιο IV

“Η αποκωδικοποίηση της φυσιognωμίας στο πλαίσιο της διαδικασίας

αναγνώρισης του υπόπτου στο σύστημα ποινικής δικαιοσύνης”

1. Ερμηνεία ορισμένων φυσιognωμικών χαρακτηριστικών

- Οδοντοστοιχία
- Μάτια
- Γυαλιά
- Μούσι
- Μήκος και χρώμα μαλλιών

2. Θεωρητικές προσεγγίσεις ως προς τη διαδικασία της αναγνώρισης

- Γνωστικές εξηγήσεις- θεωρία της απόδοσης
- Θεωρία της αυτοεκπληρούμενης προφητείας
- Θεωρία συμβολικής αλληλεπίδρασης
- Προσεγγίσεις για την αξιολόγηση ενός προσώπου: η ελκυστικότητα

ΣΥΖΗΤΗΣΗ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στις καθημερινές μας δραστηριότητες τα οπτικά ερεθίσματα έχουν ιδιαίτερη βαρύτητα και παίζουν κυρίαρχο ρόλο στην αλληλεπίδραση με τους άλλους. Διαμορφώνουν τις στάσεις, τις ιδέες, τις αντιλήψεις που υιοθετούμε για το κάθε τι και κατευθύνουν τις αξιολογήσεις μας για την κοινωνική πραγματικότητα. Ανάλογα την κοινωνική δομή και το ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο, η φυσιογνωμία κατασκευάζεται υπό όρους μόδας και στυλ με χειριστικό και τεχνικό τρόπο ώστε να είμαστε συνεπείς στους κοινωνικούς ρόλους που αναλαμβάνουμε και σίγουροι ότι δεν θα αποκλίνουμε από το σύνολο γιατί κάτι τέτοιο θα σήμαινε ότι είμαστε διαφορετικοί. Η κοινωνική τάξη που ανήκουμε, το επάγγελμα που ακολουθούμε, το εισόδημα που έχουμε και το status που υιοθετούμε έχουν άμεση αντανάκλαση στη φυσιογνωμία του υποκειμένου πάνω σε μία βιολογική βάση που καθορίζει η ηλικία, το φύλο, ο σωματότυπος και η εθνικότητά μας.

Δανειζόμενοι τον όρο από τον Goffman, είμαστε «ηθοποιοί» στην θεατρική κοινωνική σκηνή και παίζουμε πολλούς κοινωνικούς ρόλους υπό διαφορετικές κοινωνικές συνθήκες (Goffman, 1959). Κάθε άνθρωπος μπαίνει στην διαδικασία να αποκωδικοποιήσει τον άλλο μέσω της εξωτερικής του εμφάνισης και να βγάλει συμπεράσματα για αυτόν που θα τον διευκολύνουν στον καθορισμό της συμπεριφοράς απέναντι του. Στο πλαίσιο της σύγχρονης πραγματικότητας δεν υπάρχει χρόνος για περαιτέρω αναλύσεις. Έτσι λοιπόν υπάρχει η αίσθηση ότι οι έννοιες, οι αξίες, η ιδεολογία, οι απόψεις και η ιδιοσυγκρασία ενός ατόμου εκφράζονται μέσω των χαρακτηριστικών του και ότι ο εσωτερικός κόσμος του ανθρώπου διαγράφεται στην φυσιογνωμία του.

Άτομα και ομάδες που θεωρούνται επικίνδυνα για την κοινωνική συνοχή μεταβάλλονται σε σύμβολα «κακού». Το διαφορετικό όπως το ροζ μαλλί του πανκ, το τατουάζ του φυλακισμένου, οι μαύροι κύκλοι του τοξικομανούς, η θηλυπρεπής εμφάνιση του ομοφυλόφιλου, αποκτά συμβολική σημασία και συνθέτει την εικόνα του «κακού»..

Προσπαθούμε να αποκωδικοποιήσουμε τον άλλο μέσω κάποιων σημείων που ενέχουν συμβολική σημασία. Σημεία όπως το ντύσιμο, οι χειρονομίες και όλα εκείνα τα στοιχεία που συνθέτουν την φυσιογνωμία ενός ατόμου. Συγκεκριμένες φυσιογνωμίες αντιστοιχούν σε συγκεκριμένους ρόλους. Η αντιστοιχία δεν είναι απόλυτη υπό ένα θετικιστικό μοντέλο σκέψης αλλά κωδικοποιούμε και ερμηνεύουμε τον εκάστοτε ρόλο με βάση την πιο γνωστική και διαδεδομένη εικόνα που αντιστοιχεί σε αυτόν (Πανούσης, 2003)

Η αποκωδικοποίηση των συμβόλων και των σημείων δεν είναι ίδια για όλους τους ανθρώπους. Διαφέρει ανάλογα την ιδεολογία, το επάγγελμα, το φύλο και γενικότερα εκείνους τους παράγοντες που καθορίζουν την κοινωνική ταυτότητα του ατόμου. Τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα κάθε μορφής συνδέονται με αξίες, προηγούμενες εμπειρίες και εικόνες και συντονίζουν κατά κάποιο τρόπο την επικοινωνία και την έκφραση.

Οι άνθρωποι καλούνται να παίζουν πολλαπλούς ρόλους άρα καλούνται να υιοθετήσουν και διαφορετικά προσώπεια, μάσκες. Το επάγγελμα, το φύλο και η κοινωνική κατάσταση ενός ατόμου ντύνουν τα βιολογικά χαρακτηριστικά και αντανakλώντας τον ρόλο που παίζει ένα άτομο αποκαλύπτουν την υψηλή ή χαμηλή κοινωνική τάξη του ατόμου αυτού, την καλή ή κακή οικονομική του κατάσταση, το μορφωτικό του επίπεδο και την εθνικότητα του.

Στην παρούσα μελέτη θα προσπαθήσουμε να δείξουμε με ποιο τρόπο κατασκευάζεται η φυσιognωμία και ειδικότερα η φυσιognωμία του εγκληματία και το πώς η φυσιognωμία, βασισμένη σε στερεότυπα και ρατσιστικές αντιλήψεις, αποτελεί πολύ σημαντικό παράγοντα αξιολόγησης του ατόμου. Θα εστιάσουμε κυρίως στη κοινωνιολογική σημασία της φυσιognωμίας χωρίς να επεκταθούμε σε περαιτέρω ζητήματα και επιμέρους πτυχές που αφορούν το θέμα αυτό.

Κεφάλαιο I

“Η έννοια της φυσιognωμίας και η εισαγωγή της στο εγκληματολογικό πεδίο

1. Ορισμός του όρου “φυσιognωμία”

Προσπαθώντας να ορίσουμε τον όρο «φυσιognωμία» τυπικά θα δούμε ότι είναι το σύνολο των μορφικών/εξωτερικών χαρακτηριστικών ενός προσώπου ή πράγματος (Πύλη, Λεξικό). Πιο σφαιρικά η φυσιognωμία ενός ατόμου δεν περιορίζεται μόνο στα χαρακτηριστικά του προσώπου του (Collins, 1999; Πανούσης, 2003) αλλά περιλαμβάνει αφενός τον τρόπο που παρουσιάζουμε τον εαυτό μας ανάλογα την κοινωνική τάξη στην οποία ανήκουμε, το status, το επάγγελμα, το εισόδημα, το φύλο και την ηλικία μας αφετέρου το στυλ που θα διαμορφώσουμε, δηλαδή το τι ρούχα θα επιλέξουμε να φορέσουμε, τι χρώμα, τον τρόπο και το ύφος με το οποίο θα μιλήσουμε και το λεξιλόγιο που θα χρησιμοποιήσουμε στις καθημερινές μας συναλλαγές.

Η έννοια της φυσιognωμίας δεν θα ήταν εύλογο να ταυτιστεί με την εμφάνιση, καθώς ενέχει μία ερμηνευτική πτυχή που την διαφοροποιεί από την έννοια της εξωτερικής εμφάνισης. Στα αγγλικά αναφέρεται ως physiognomy- physis, nature

(φύση) και *gnomon*, *judge* (αξιολόγηση). Συντίθεται από τα σταθερά- βιολογικά κληρονομικά χαρακτηριστικά του προσώπου και του σώματος , όπως το στόμα, η μύτη, τα μάτια, τα χέρια, τα πόδια, και από τα ασταθή- κοινωνικά χαρακτηριστικά του προσώπου και του σώματος, όπως τα ρούχα, το λεξιλόγιο, η στάση, οι χειρονομίες. (Πανούσης, 2003).

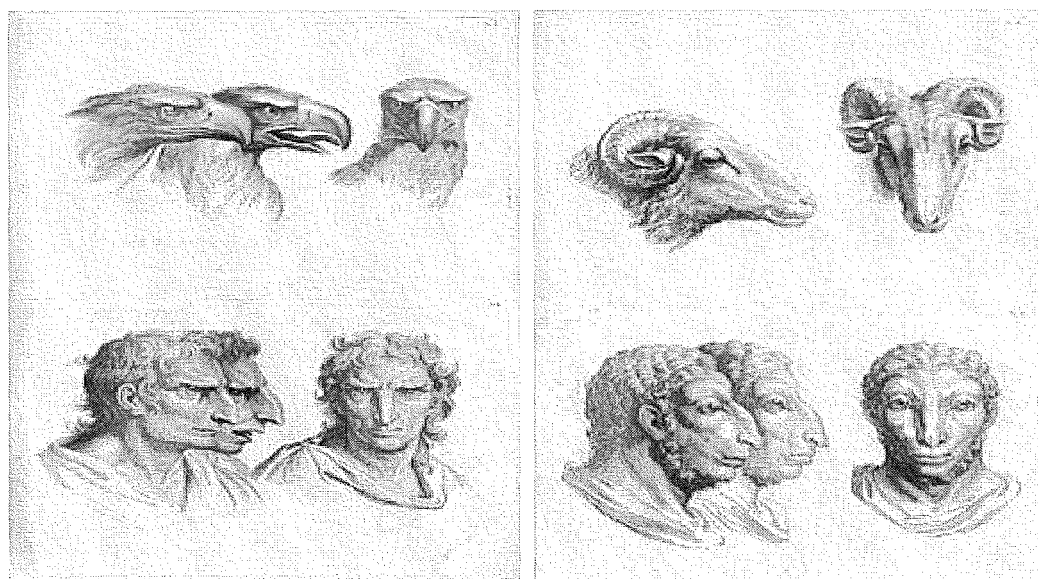
Η διαδικασία αξιολόγησης του ανθρώπινου χαρακτήρα μέσω της φυσιογνωμίας του, όπως την ορίσαμε παραπάνω, ονομάζεται «φυσιογνωμική» και υπηρετεί την αντίληψη ότι η φυσιογνωμία ενός ατόμου είναι αντίστοιχη του εσωτερικού του κόσμου και των ιδιοσυγκρασιακών του τάσεων.

Κατά την διάρκεια της ιστορικής εξέλιξης παρατηρούμε ότι η φυσιογνωμία και ειδικά η φυσιογνωμία του εγκληματία δεν είναι μια διαχρονικά σταθερή έννοια αλλά είναι αντικείμενο προς διαπραγμάτευση ανάλογα το ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο. Συνήθως το ακατανόητο, το ξένο, το διαφορετικό, μετατρέπεται σε δεισιδαιμονίες για πνεύματα, ανθρώπους κακούς και εγκληματίες, προξενώντας φόβο. Ο φόβος αυτός είναι η αιτία για την ύπαρξη μιας παράλογης απαίτησης για γρήγορη και άμεση εκλογίκευση οποιουδήποτε στοιχείου ή χαρακτηριστικού μας προξενεί αυτό το φόβο και ανάγκη για αποκατάσταση της αρχικής ισορροπίας και ασφάλειας. Αυτή η ανάγκη μετατρέπει την φυσιογνωμία ενός ατόμου σε κινητήριο μοχλό δημιουργίας αντιλήψεων για την προσωπικότητα του και το χαρακτήρα του.

Η φυσιογνωμική μέθοδος λοιπόν ή αλλιώς «ανθρωπομορφισμός» (Πανούσης, 2003) αποτέλεσε και ενδεχομένως αποτελεί ακόμα μία μέθοδος τόσο επιστημονική όσο και "λαϊκή". Αυτό σημαίνει ότι η αξιολόγηση ενός προσώπου δεν γίνεται μέσω επιστημών όπως η ψυχολογία, η βιολογία και η ανθρωπολογία αλλά μέσω έτοιμων προτύπων και αναπαραστάσεων που αντλούμε κυρίως από τους κρατικούς μηχανισμούς.

2. Ιστορική Αναδρομή

Η αποκωδικοποίηση και αξιολόγηση του άλλου μέσω της φυσιογνωμίας του είναι μια πολύ παλιά τεχνική. Ανιχνεύτηκε για πρώτη φορά στην αρχαία Αθήνα. Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη η εσωτερική διάθεση αντανακλάται στο σώμα και στο πρόσωπο ενώ η συνολική παρουσίαση καθρεφτίζει τον εσωτερικό άνθρωπο (Πανούσης, 2003). Ο Ιπποκράτης θεωρεί ότι η αλλοίωση των χαρακτηριστικών του προσώπου ισοδυναμεί με την κακή υγεία ενώ στο αρχαίο ελληνικό θέατρο χρησιμοποιούσαν εκφραστικές και τραγελαφικές μάσκες για να αντιπροσωπεύσουν το "καλό", το "κακό", τον "τρελό", τον "χαζό", όπως απαιτούσε ο εκάστοτε ρόλος (Bradt, 1980 στο Wang & Patrick, 2006). Ο Πλάτωνας συσχέτισε την ομορφιά με την καλοσύνη και το ήθος και ο Αριστοτέλης διέκρινε τρεις κατηγορίες φυσιογνωμικής αξιολόγησης. Την ζωική, συνεχίζοντας με αυτό τον τρόπο την παράδοση των αρχαίων Ελλήνων να αναφέρονται στον ανθρώπινο χαρακτήρα με βάση την φυσιογνωμία των ζώων (βλ. εικόνα 1), την ηθολογική και την παθογνωμική.

Εικόνα 1: αριστερά παραλληλίζεται η φυσιογνωμία του ανθρώπου με εκείνη του αϊτού και δεξιά με την φυσιογνωμία του κριαριού.

Έτσι διαμορφώνεται η πρώτη φάση της Εγκληματικής Ανθρωπολογίας που ονομάζεται "δαισθητικός εμπειρισμός" και δομείται πάνω σε δύο αντιλήψεις. Η πρώτη είναι ότι η φυσική κατάπτωση προηγείται της ηθικής και η δεύτερη είναι ότι από τα φυσικά χαρακτηριστικά αναγνωρίζουμε τον ψυχισμό ενός ατόμου.

Μεγάλος αριθμός επιστημόνων ανάμεσα τους ο Della Porta (1640) που αναφέρθηκε στο πρόσωπο του κακού τρελού που θυμίζει άγρια θηρία, ο Johan Casper Lavater (1741) που διέκρινε ομοιότητες μεταξύ της ανθρώπινης φυσιγνωμίας και της ζωικής και ο Charles Darwin (1809-1882), θέλησαν να καταλάβουν τον άνθρωπο και τις μύχιες σκέψεις του εξετάζοντας την μορφή του. Ιδρυτής της φυσιγνωμικής σαν μέθοδο θεωρείται ο Lavater που ενέταξε στην φυσιγνωμική στάσεις, κινήσεις, εκφράσεις.

Ο Lavater σύγκρινε τον άνθρωπο με τα ζώα χωρίς όμως να προβεί σε άμεση αντιστοίχιση όπως έκανε ο Della Porta. Διατυπώνει το επιχείρημα του κυρίως υπό όρους συμμετρίας και εστιάζει στα κυριότερα σημεία της ανθρώπινης φυσιγνωμίας που είναι το τόξο της κορυφής του κεφαλιού, το περίγραμμα μετώπου μέχρι τα φρύδια, το τμήμα ανάμεσα στα φρύδια και τη ρίζα της μύτης, το τμήμα ανάμεσα στη μύτη και το πάνω χείλος, το πάνω χείλος, τα κυρίως χείλη, η πάνω γνάθος, η κάτω γνάθος και ο λαιμός (Πανούσης, 2003) Διέκρινε τέσσερα είδη διαφορετικών ιδιοσυγκρασιών: την αιματώδη που αντιστοιχούσε σε μεγαλοφυείς επιστήμονες, σε καλλιτέχνες και σε εγκληματίες, τη λυμφατική, τη μελαγχολική και την αθλητική. Υπέστη επιδράσεις από τον αποκρυφισμό, προλήψεις και δεισιδαιμονίες όπως για παράδειγμα ότι « το ωραίο είναι η λάμψη του καλού», και αγνόησε παράγοντες όπως η κουλτούρα, τα ήθη και τα έθιμα, ο τόπος καταγωγής, η κοινωνική ομάδα στην οποία το άτομο ανήκει. που τις περισσότερες φορές αφήνουν τα σημάδια τους στην φυσιγνωμία ενός ατόμου. Μια από τις επιδράσεις του Lavater ήταν και η

φρενολογία του Gall. Ο Francois Joseph Gall (1758-1828) συνέδεσε τις ψυχικές και πνευματικές ιδιότητες με την επιφάνεια του κρανίου (Πανούσης, 2003, Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, 1984) και διέγραψε τον «εγκεφαλικό χάρτη» αντιστοιχώντας κάθε περιοχή στο κρανίο με μια συγκεκριμένη πνευματική δραστηριότητα. Με τον Gall διαμορφώνεται η δεύτερη φάση της ανθρωπολογίας στο εγκληματολογικό πεδίο που ονομάζεται «εγκληματολογική ανθρωπολογία».

3. Η θεώρηση του Lombroso και οι μετα-λομπροζιανές θεωρήσεις

Ο Δαρβίνος με το πολύ γνωστό έργο του *"On the Origin of species by Means of Natural Selection"* (1859) , στο οποίο αναφέρθηκε στη θεωρία της εξέλιξης των ειδών και με το έργο του *"The expression of the emotion in Man and Animals"* (1872), στο οποίο αναφέρθηκε στην διαδικασία αξιολόγησης του ατόμου σε επίπεδο μύων, εκφράσεων και κινήσεων, αποτέλεσε την κύρια επιρροή για το έργο και την θεωρία του ανθρωπολόγου Cesare Lombroso (1836-1909) .

Ο Lombroso μετά από εντατική παρατήρηση στρατιωτών και 6000 εγκληματιών διαπίστωσε ότι τελικά οι ψυχικές ιδιότητες και τάσεις ενός ατόμου εκδηλώνονται μορφολογικά με κάποιο τρόπο και ότι ο εγκληματίας ξεχωρίζει από τον μη εγκληματία από μορφολογικά (ανωμαλίες του εγκεφάλου, μήκος κρανίου, βάρος), βιολογικά (ανωμαλίες στην αφή, πρόωρα γηρατειά, αρρενωπρέπεια, θηλυπρέπεια) και ψυχολογικά σημάδια (tattoos, γλωσσικά ιδιώματα) που ονομάζονται "stigmata" (Γαρδίκας, 1966). Έτσι δημοσίευσε το *" L' Uomo Delinquente"* (1876), όπου κύριο επιχείρημα του ήταν ότι ο εγκληματικός τύπος ανθρώπου φαίνεται από την συγκέντρωση, υπερβολή ή έξαρση κάποιων χαρακτηριστικών και πιο συγκεκριμένα ότι « το σχήμα και οι χαρακτήρες των

κρανίων των εγκληματιών πλησιάζουν πολύ περισσότερο προς τους φρενοβλαβείς παρά προς τους ομαλούς ανθρώπους» (Lombroso, 1876).

Εξέτασε τα κρανία των εγκληματιών ως προς την χωρητικότητα του κρανίου, την περιφέρειά του, την πρόσθια προβολή, τα τόξα και τις καμπύλες, τον μετωπικό δείκτη, το πρόσωπο, το ύψος του προσώπου, την κάτω σιαγόνα, τον προσωπικό δείκτη και την προσωπική γωνία. Ενώ για να δει αν υπάρχουν κρανιακές ανωμαλίες εξέτασε την μετωπική άκανθα, τα οστεάρια, τα ρινικά τόξα, το ινιακό οστό, την κατώτερη κογχική σχισμή, το κροταφικό τόξο, τις ραφές, την ινιακή κοιλότητα, τη σκλήρυνση και τη πλαγιοκεφαλία. Μετά από την παραπάνω εξέταση κατέληξε ότι τα χαρακτηριστικά εκείνα που διέκριναν τους φονιάδες είναι το στενό μέτωπο, τα υπέρμετρα ζυγωματικά, η ασυμμετρία του προσώπου, η ασυμμετρία της μύτης, των κογχών και η λοξότητα της κόγχης, ενώ υποστήριξε ότι « ..στον εγκέφαλο και στο κρανίο του εγκληματία, παρουσιάζονται πολύ πιο συχνά από τον εγκέφαλο των άλλων ανθρώπων, χαρακτηριστικά έκφυλα και αντικανονικά», που προέρχονται κυρίως από πρωτόγονες φυλές (Lombroso, 1876) .

Ο Lombroso δημιούργησε κατηγορίες χαρακτηριστικών και τις απέδωσε σε ορισμένο τύπο εγκληματία κάθε φορά. Το σβέλτο πρόσωπο, τα επιδέξια χέρια, τα μικρά μάτια τα απέδωσε στον κλέφτη, το σπινθηροβόλο μάτι, τη βραχνή φωνή και τη λεπτή φυσιογνωμία στον βιαστή, το θηλυπρεπές χτένισμα και το γυναικεία επιτηδευμένο ντύσιμο στο κύναιδο, το παγερό βλέμμα, τα γυάλινα μάτια, τη γρυπή μύτη στον καθέξι φονιά, τη λοξή μύτη και τα μικρά μάτια στους απατεώνες και τέλος τα πλούσια μαλλιά, τα αραιά γένια, το τεράστιο σαγόνι και τα πλατιά ζυγωματικά στον γεννημένο εγκληματία (βλ.εικόνα 2).

Εικόνα 2. Φυσιογνωμίες εγκληματιών

Παρόμοιες απόψεις με αυτές του Lombroso διατυπώθηκαν από πολλούς επιστήμονες μετά από αυτόν. Οι κυριότεροι από αυτούς είναι οι Ernst Kretschmer (1888- 1964) και Sidney Sheldon (1917-2007) που συνέδεσαν επίσης τα φυσικά χαρακτηριστικά του ατόμου με την ηθική του και τον τύπο της ιδιοσυγκρασίας του εστιάζοντας όμως σε διαφορετικό σημείο της φυσιογνωμίας, το σώμα..

Έτσι συνοπτικά ο Kretschmer συσχέτισε την σωματική διάπλαση με την ψυχική ασθένεια και διέκρινε τον λεπτόσωμο- σχιζοθυμικό, εσωστρεφή, με έφεση στην εγκληματικότητα- τύπο σώματος, τον αθλητικό, τον πυκνόσωμο και τον δυσπλασικό τύπο ενώ ο Sheldon ξεχώρισε τους σωματότυπους στον ενδόμορφο (παχύς, εξωστρεφής), τον μεσόμορφο (αθλητικός και επιθετικός) και τον εξώμορφο (αδύνατος, κλεισμένος στον εαυτό του) (Πανούσης, 2003, Γαρδίκας, 1966, Γιωτοπούλου- Μαραγκοπούλου, 1984).

Παρατηρείται λοιπόν ότι ο Lombroso και οι συνεχιστές του όχι μόνο εισήγαγαν την εξωτερική εμφάνιση του ατόμου σαν κύριο παράγοντα αξιολόγησης,

αναγνώρισης και κατηγοριοποίησης του εγκληματία αλλά έφεραν στο εγκληματολογικό πεδίο ένα θετικιστικό και ντετερμινιστικό μοντέλο ερμηνείας του εγκληματία που ταίριαζε καλύτερα στις φυσικές επιστήμες. Αντιμετώπισαν τον άνθρωπο στο πλαίσιο μιας σχέσης αιτίου- αιτιατού, αντιστοιχώντας ένα ή περισσότερα χαρακτηριστικά της φυσιognωμίας του με συγκεκριμένο τύπο προσωπικότητας που θα προέβλεπε μελλοντικές συμπεριφορές ή θα δικαιολογούσε παλαιότερες με μαθηματική ακρίβεια.

4.Κριτική λομπροζιανής και μεταλομπροζιανών θεωρήσεων

Στο πλαίσιο των θεωρήσεων αυτών είναι κοινώς αποδεκτό ότι: 1) στιγματίστηκαν ορισμένες ψυχικές ιδιότητες, όπως η οργή, η σκληρότητα, η έλλειψη ηθικής συνείδησης, η σκηνηρία, 2) ετικετοποιήθηκαν σωματικές ανωμαλίες όπως το χνουδωτό μέτωπο, η ασυμμετρία του προσώπου, το μεγάλο μέτωπο, σαν εγκληματικές, καταδικάζοντας έτσι άτομα από διαφορετική πολιτισμική προέλευση, καταγωγή, διαφορετική εθνικότητα και φυλή, 3) προωθήθηκε ο βιολογικός ντετερμινισμός και αγνοήθηκαν στοιχεία της κοινωνικής ταυτότητας του ατόμου δηλαδή το τι επάγγελμα κάνει, τι εισόδημα βγάζει, το μορφωτικό επίπεδο, την κοινωνική τάξη στην οποία ανήκει και τέλος 4) εκλογικεύτηκε και απλουστεύτηκε το εγκληματικό φαινόμενο και ο εγκληματίας μετατράπηκε σε άθροισμα συγκεκριμένων χαρακτηριστικών, τα οποία κινητοποίησαν αναπόφευκτα στερεοτυπικές και

ρατσιστικές αντιλήψεις για το ποιος είναι ο εγκληματίας και για το πώς πρέπει να δείχνει (Muncie, McLaughlin, Laugan, 1996).

Η συμβολή των θεωριών αυτών στο εγκληματολογικό πεδίο όμως δεν περιορίζεται σε αυτές τις κοινώς αποδεκτές αδυναμίες (Taylor, Walton, Young, 1975). Εγκαθιδρύουν ένα διαχρονικό τρόπο αντιμετώπισης του ανθρώπου, και δη του εγκληματία, που υιοθετείται μέχρι σήμερα. Στην σύγχρονη πραγματικότητα είναι γεγονός ότι πέρα των βιολογικών χαρακτηριστικών που συνδέονται αυτόματα με την εγκληματικότητα, όπως η φυλή, η εθνικότητα, το φύλο, η ηλικία, εντοπίστηκαν πληθώρα κοινωνικών παραγόντων ή συνθηκών που συνδέονται επίσης άμεσα με την εικόνα του εγκληματία. Ο εγκληματίας στο πλαίσιο της κοινωνικής δομής φαίνεται να είναι ένας ρόλος που τον διεκδικούν άτομα και ομάδες ανάλογα με την τάξη που φαίνεται να ανήκουν, το status που φαίνεται να υιοθετούν, το μορφωτικό επίπεδο που φαίνεται να έχουν .

Έτσι πιο συγκεκριμένα η κατασκευή μιας φυσιογνωμίας γενικά απαρτίζεται όπως είπαμε από στοιχεία βιολογικά, όπως η ηλικία και η φυλή καθώς και τα επιμέρους χαρακτηριστικά του προσώπου και του σώματος και από τα κοινωνικά στοιχεία όπως το στυλ ντυσίματος, οι χειρονομίες, οι εκφράσεις, οι στάσεις του σώματος, τα γλωσσικά ιδιώματα, τα οποία αποτελούν σημεία που συνθέτουν τη θέση του ατόμου στην σύγχρονη κοινωνική δομή. Τα κοινωνικά στοιχεία της φυσιογνωμίας είναι αυτά που αντανακλούν την τάξη, στην οποία ανήκει κάποιος, και κατά επέκταση το επάγγελμα που ενδεχομένως εξασκεί και το status που του προσφέρεται μέσω αυτών.

Ο βιολογικός ντετερμινισμός λοιπόν που ορίζουν και προωθούν οι παραπάνω θεωρήσεις μετατρέπεται σε έναν κοινωνικό ντετερμινισμό. Τα επιμέρους χαρακτηριστικά της φυσιογνωμίας αντιστοιχούν πλέον όχι μόνο σε ψυχικές ιδιότητες

αλλά σε στοιχεία κοινωνικής ταυτότητας του ατόμου, τα οποία με τη σειρά τους αντιστοιχούν σε μία συγκεκριμένη φυσιογνωμία. Με αυτόν τον τρόπο δημιουργείται ένας φαύλος κύκλος συμπεριφορών που οδηγούν στην ετικετοποίηση του απέναντι και στην ικανοποίηση της "οντολογικής ανασφάλειας" (Giddens, 1993) που μας κατακλύζει.

Ο κάθε ανθρώπινος οργανισμός έχει διαφορετικό σχήμα, ύψος, χρώμα. Υπάρχουν οι λεπτόσωμοι και οι αθλητικοί σωματότυποι όπως λέει ο Kretschmer, καθώς και οι ενδόμορφοι, μεσόμορφοι και εξώμορφοι όπως αναφέρει ο Sheldon. Μπορούμε όμως άραγε να πάμε πιο μακριά από τις κατηγοριοποιήσεις που έκανε η Ιταλική θετική σχολή; Τελικά τα βιολογικά χαρακτηριστικά της φυσιογνωμίας ενός ατόμου σχετίζονται με στοιχεία και τάσεις της προσωπικότητας και του χαρακτήρα του;

Τα φυσικά χαρακτηριστικά όπως η ηλικία εμφανίζουν σημάδια αλλαγής στην μορφή ενός ατόμου και αναδεικνύουν μόνο βιολογικές διεργασίες. Ο ιδρώτας και το τρέμουλο για παράδειγμα ενός αλκοολικού είναι μόνο βιολογικές διεργασίες και τίποτα παραπάνω. Καθώς μεγαλώνουμε η φυσική κατασκευή αλλάζει και αυτό αντανακλάται και στην φυσιογνωμία του ψυχισμού μας. Παρατηρώντας τη συνολική εικόνα, τις στάσεις και την επικοινωνία καταλήγουμε στο ότι η φύση του ατόμου επηρεάζει την οργανική, κοινωνική, ηθική πλευρά (Gerth,Mills, 1964)

Έτσι οι φυσιογνωμικές προσεγγίσεις στηρίζονται συνήθως στις εξής απόψεις, που αναφέρουν ότι:

© Τα ατομικά χαρακτηριστικά θεωρούνται σημάδια και αντιμετωπίζονται σαν συμπτώματα του χαρακτήρα. Διακρίνεται δηλαδή μια διαχρονικότητα στην λογική που εισήγαγε ο Lombroso και οι συνεχιστές του,

© Η φυσιγνωμία του ανθρώπου γίνεται αντιληπτή σαν μια ψυχική ολότητα και δεν χωρίζεται στα επιμέρους χαρακτηριστικά που τη συνθέτουν, και ότι

© Το βιολογικό σώμα του ατόμου γίνεται εργαλείο που με ανάλογη χρήση θα κατασκευάσει την εικόνα του εαυτού και θα προσδώσει τον ρόλο ή τους ρόλους που καλείται να παίζει (Gerth,Mills, 1964).

Η έμφαση της θετικιστικής σχολής λοιπόν, με απαρχή το βιολογικό ντετερμινισμό του Lombroso καλό θα ήταν να εστιαστεί πλέον στην αλλαγή της φυσιγνωμίας των πρωταγωνιστών που αντιπροσωπεύουν το εγκληματικό (Garland & Sparks, 2000). “ *Ο φυσιολογικός άνθρωπος στον δρόμο, δεν έχει άλλη επιλογή από το να συμβιβαστεί για την δεδομένη παραδεκτή κοινωνικοποίηση του, και αφού υπάρχει μια μονοδιάστατη πραγματικότητα , δεν υπάρχουν επιλογές έξω από την κοινή συνείδηση*” (σελ. 32 στο Taylor, Walton & Young , 1975)

Κεφάλαιο II

“Το θεσμικό πλαίσιο κατασκευής της σύγχρονης φυσιγνωμίας μέσω των κοινωνικών αναπαραστάσεων και της θεωρίας των ρόλων”

1.Θεσμικό πλαίσιο

Η φυσιγνωμική μέθοδος ενταγμένη σε ένα σύγχρονο κοινωνικό πλαίσιο λαμβάνει νέο νόημα. Αν δεν γίνεται υπό όρους βιολογίας, ανθρωπολογίας ή ψυχολογίας χαρακτηρίζεται « λαϊκή» φυσιγνωμική και μετατρέπεται σε κινητήριο παράγοντα ρατσιστικής και στερεοτυπικής σκέψης.

Η έννοια της «ηγεμονίας» εδώ παίζει πολύ σημαντικό ρόλο. Ένας ηγεμονικός μηχανισμός, ως πούμε ο μηχανισμός του κράτους, δημιουργεί ένα ιδεολογικό σύστημα και νέες συνειδήσεις ανάλογα την χρονική στιγμή. Γενικά οι εξουσιαζόμενες ή εξαρτημένες τάξεις, συγκεκριμένα άτομα ή συγκεκριμένες ομάδες που την δεδομένη χρονική περίοδο έχουν χαρακτηριστεί εγκληματικά ή εγκληματικές αντίστοιχα, μοιράζονται μια εξωκατευθυνόμενη κοσμοαντίληψη και αντιμετώπιση από τον μηχανισμό αυτό (Gruppi, 1972).

Σύμφωνα με τον Quinney οι καθιερωμένες κατευθύνσεις που δίνονται για την διαμόρφωση αξιών και ιδεολογικών συστημάτων είναι οι πολιτικές, οι οικονομικές, οι θρησκευτικές, οι εκπαιδευτικές, οι δημόσιες (“institutional orders”). Το σχολείο, η θρησκεία, ο στρατός, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης είναι αγωγοί πληροφόρησης και μετάδοσης εικόνων, που αποτελούν τον κρατικό μηχανισμό και που διαμορφώνουν τη λεγόμενη «κοινή συνείδηση». Έννοιες λοιπόν όπως εγκληματίας, ηθικός, ανεύθυνος, χαζός αντιστοιχούν σε εικόνες φυσιογνωμίας που είναι όμοιες σχεδόν για όλους. Η κοινωνία συνεπώς ορίζει το τι είναι εγκληματικό, ποιος είναι ο εγκληματίας και πώς πρέπει τελικά να δείχνει το άτομο που είναι εγκληματίας. Ουσιαστικά οι κοινωνικοί παράγοντες που παραλείφθηκαν από τον Lombroso συνθέτουν το περιβάλλον μέσα στο οποίο η φυσιογνωμική μέθοδος που αναδύεται από τις θεωρίες αυτές χρησιμοποιείται ευρέως και απροκάλυπτα.

Ο Leon Radzinowicz (1993) εξηγεί την ιδεολογική αποτελεσματικότητα του βιολογικού θετικισμού σε μια περίοδο που κύριο μέλημα είναι να κρατηθούν οι «επικίνδυνες τάξεις» μακριά. Σε ένα τέτοιο κοινωνικό σύστημα οι «επικίνδυνες τάξεις» αποτελούν την κύρια πηγή του εγκλήματος και της παρέκκλισης. Ταυτίζονται με τις «εγκληματικές τάξεις» και αποτελούν τελικά κίνδυνο για την διατήρηση της σύγχρονης μονολιθικής συνείδησης (Taylor, Walton, Young, 1984).

Ο καθορισμός του εγκληματία και των «εγκληματικών τάξεων» καθορίζονται από αναπαραστάσεις και μηχανισμούς που προέρχονται από τη ψυχολογία της ελκυστικότητας και της μορφής και καθορίζονται από τον εκάστοτε ηγεμονικό μηχανισμό. Η αμφισβήτηση της οπτικοποίησης εννοιών όπως η ομορφιά, το κακό, η ασχήμια, το καλό, που μας προσφέρονται από κοινωνικούς αγωγούς μας αφαιρούν κάθε υποκειμενική κρίση ή αξιολόγηση έχοντας σαν αποτέλεσμα την κοινωνική περιθωριοποίηση/ απομόνωση. Η «γεροδεμένη υπηρέτρια» και «ασθενικά λεπτή κυρία» δίνουν το μέτρο της κοινωνικής αξιολόγησης της εμφάνισης (Πανούσης, 2003).

Ο Randal Collins (1975) χωρίζει μια κοινωνία στην πολιτεία, στην οικονομία, την θρησκεία και το παιδαγωγικό σύστημα σε μακροεπίπεδο, σε οργανώσεις και στρώματα σε μεσοεπίπεδο και σε αλληλεπιδράσεις τελετουργιών σε μικροεπίπεδο. Έτσι διαμορφώνεται η κοινωνική πραγματικότητα (Turner, 2002).

Η πραγματικότητα του μακροεπιπέδου αποτελείται από τους θεσμούς που διέπουν κάθε κοινωνική δομή. Αποτελείται από τους αγωγούς της θρησκείας, της εκπαίδευσης, του στρατού, του σχολείου, της οικονομίας που επιλέγουν και διαπαιδαγωγούν με τον κατάλληλο τρόπο ανθρώπους, διαμορφώνουν ρόλους και καθορίζουν συμπεριφορές και φυσιογνωμίες.

Η πραγματικότητα του μεσοεπιπέδου χαρακτηρίζεται από την κυριαρχία των θεσμών και των αγωγών πληροφόρησης. Δημιουργούνται κοινωνικές ομάδες ατόμων που διακρίνονται είτε από ομοιογένεια είτε από ετερογένεια. Όσο πιο ομοιογενής είναι μια ομάδα τόσο μεγαλύτερη πιθανότητα θα υπάρχει να έχουν έναν κοινό κώδικα επικοινωνίας και να αλληλεπιδρούν μέσα από σύμβολα που νοηματοδοτούνται το ίδιο μέσα στην ομάδα. Για παράδειγμα μια ομάδα ομοφυλοφίλων, αν είναι πιο ετερογενής τότε ορισμένα χαρακτηριστικά αξιολογούνται διαφορετικά και η ομάδα η

συγκεκριμένη δεν είναι τόσο οριοθετημένη. Μερικά στοιχεία του διαχωρισμού είναι πιο ξεκάθαρα όπως τα βιολογικά χαρακτηριστικά και άλλα πιο ευμετάβλητα όπως τα κοινωνικά.

Σε μικροεπίπεδο τα πράγματα αλλάζουν λίγο. Εδώ οι άνθρωποι επικοινωνούν πρόσωπο με πρόσωπο και έχουν μεγάλη σημασία στοιχεία που προκύπτουν συνήθως από μια πιο μικρογραφική εξέταση του ατόμου. Έτσι παίζει σημαντικό ρόλο το συναίσθημα και το κατά πόσο το άτομο θα προσπαθήσει να επιβληθεί στους άλλους και να επικοινωνήσει με χειρονομίες ώστε να δώσει το σωστό νόημα στην πράξη του. Ακόμη παίζουν ρόλο οι δυνάμεις ανταλλαγής που συνιστούν την ανάγκη μας για το αναμενόμενο feedback μιας κίνησης, μιας έκφρασης ή μιας συμπεριφοράς μας, τα σύμβολα που επιλέγονται να υιοθετηθούν ακόμα και αν δεν είναι συμβατά με την πολιτισμική προέλευση του κάθε ατόμου (αφού σκοπό έχουν την αποδοχή), οι ρόλοι που αποτελούν σενάρια τα οποία προέρχονται τόσο από τους θεσμούς στους οποίους έχουμε γαλουχηθεί και διαπαιδαγωγηθεί όσο και από την κοινωνική θέση και το status που έχουμε κατακτήσει ή προβάλλουμε.

2. Κοινωνικές αναπαραστάσεις: η διαμόρφωση τους στην σύγχρονη κοινωνική δομή

Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις βοηθούν στην σημασιολόγηση της πραγματικότητας και στην διαμόρφωση της κοινής γνώμης. Ο Durkheim (Φαρσεδάκης , 2005) χώρισε τις αναπαραστάσεις σε δύο είδη: τις ατομικές και τις συλλογικές. Ο Moscovici (1995) τονίζει την πολυπλοκότητα των ατόμων και ομάδων ρίχνοντας το βάρος στην επικοινωνία η οποία επιτρέπει στα άτομα και τα συναισθήματα να συγκλίνουν με αποτέλεσμα το ατομικό να γίνεται συλλογικό και αντίστροφα.

Ο Durkheim (1898), θέλοντας να εστιάσει στην έννοια της συλλογικότητας περισσότερο από εκείνη της ατομικότητας, μίλησε για συλλογικές αναπαραστάσεις. Η έννοια των κοινωνικών αναπαραστάσεων αντιστοιχεί σε μια μορφή κοινωνικής γνώσης που την ονομάζουμε «κοινό νου» και την αντιδιαστέλλουμε με την επιστημονική σκέψη(Κλήμης, 1994).

Η δημιουργία μιας αναπαράστασης εξαρτάται από τον οικονομικό παράγοντα, την κοινωνία και την κουλτούρα. Κάθε κοινωνική αναπαράσταση έχει δύο όψεις: μία παραστατική και μία συμβολική. Κάθε έννοια οπτικοποιείται και γίνεται μια παράσταση, μια εικόνα. Έτσι κάθε νόημα αντιστοιχεί σε μια εικόνα και κάθε εικόνα σε ένα νόημα.

Κάθε αναπαράσταση αναφέρεται πάντα σε ένα αντικείμενο ή υποκείμενο, έχει κατασκευαστικό, αυτόνομο, φανταστικό και δημιουργικό χαρακτήρα, και διαθέτει γλωσσικές κατηγορίες που προέρχονται από το πολιτισμικό υπόβαθρο του ατόμου. Αποτελεί το οικοδόμημα μιας συνεχούς αλληλεπίδρασης με το περιβάλλον, στο πλαίσιο της οποίας αναδομείται κάθε πληροφορία σε εικονικό μοντέλο, προσδίδοντας της κάποια χαρακτηριστικά. Οπτικοποιούμε δηλαδή τα στοιχεία κάθε πληροφορίας ή έννοιας και δημιουργούμε την αναπαράσταση. Το εικονικό σχήμα που φτιάξαμε μετατρέπεται από αφηρημένο σε συγκεκριμένο και διευκολύνει την εξήγηση, την εκλογίκευση και φυσικοποίηση εννοιών μέσω της γλώσσας και της επικοινωνίας. Κάθε τι άγνωστο, διαφορετικό, ξένο από την «κοινή συνείδηση» ενσωματώνεται σε ένα ήδη υπάρχον γνωστικό πλαίσιο, το οποίο καθορίζεται τόσο από αγωγούς πληροφορίας και μάθησης όσο και από την εκάστοτε ηγεμονική τάξη (Gruppi, 1972).

Η στάση που υιοθετούμε απέναντι στο κάθε ερέθισμα αποτελείται από τη γνωστική διαδικασία, τη συναισθηματική και την βουλητική. Στάση είναι «μια ψυχική οργάνωση που έχει ένα αρνητικό ή θετικό προσανατολισμό σε σχέση με ένα

αντικείμενο. Αυτός ο προσανατολισμός εμφανίζεται είτε μέσα από μια συνολική συμπεριφορά είτε ακόμα μέσα από ένα σύνολο αντιδράσεων των οποίων η σημασία είναι κοινή».

Η αντιστοίχιση της αναπαράστασης ενός αντικειμένου ή υποκειμένου με ένα νόημα, μία έννοια ή ένα γεγονός τις πιο πολλές φορές γίνεται αυτόματα υπό την επιρροή προκαταλήψεων και στερεοτύπων. Προκατάληψη σύμφωνα με τον Durkheim (1895) είναι μια κρίση που προηγείται της γνώσης και επιτρέπει να προεξοφλούμε την απάντηση σε μια κατάσταση (Brown, 1994). Στερεότυπο σύμφωνα με τον Moscovici (σελ, 283) «είναι μια κατασκευή αποκρυστάλλωσης στάσεων και γνώμών με έντονη συναισθηματική και κοινωνική φόρτιση που προκαλεί άμεσες απαντήσεις».

Με το εργαλείο της αναπαράστασης το άτομο εικονογραφεί αφηρημένες έννοιες και βάζει λέξεις σε αντιστοιχία με πράγματα (Jodelet, op. Cit. σελ. 376). Δημιουργείται με βάση την επιλογή πληροφοριών ή των στοιχείων της φυσιογνωμίας ενός ατόμου- αν πρόκειται για άτομο- που επιλέγονται με βάση τους κοινωνικούς και ατομικούς αντιληπτικούς κανόνες.

Η φυσιογνωμία, όπως έχει ειπωθεί, συντίθεται τόσο από βιολογικά όσο και από κοινωνικά χαρακτηριστικά. Το κάθε ένα από τα χαρακτηριστικά αυτά ενέχει μία σημασία και ένα νόημα για κάθε κοινωνία. Είτε εκφράζει την κοινωνική ομάδα που ανήκει κάποιο άτομο, είτε αποκαλύπτει στοιχεία για το μορφωτικό του επίπεδο, την θρησκευτική του προτίμηση, την κοινωνική τάξη, το επάγγελμα που έχει διαλέξει και το ύψος του εισοδήματος που βγάζει. Η συμβολική σημασία που ενέχουν το κάθε ένα από αυτά τα στοιχεία συνιστούν την σκιαγράφιση του ρόλου ή των ρόλων που παίζει το άτομο σε κάθε περίπτωση. Με αυτόν τον τρόπο η έννοια της φυσιογνωμικής

αναπαράστασης παίζει κεντρικό ρόλο στις δυναμικές διαδικασίες της πρόσωπο με πρόσωπο επικοινωνίας.

Τα τελευταία χρόνια ανιχνεύεται μια δραματική αλλαγή στην φύση των ανθρωπίνων σχέσεων που συμβαδίζει με αλλαγές στο κοινωνικό πλαίσιο (postmodernism condition) (Turner, 2002). Σε ένα προσκήνιο, στο οποίο παρατηρούνται υψηλές ταχύτητες στην ανάπτυξη της τεχνολογίας, δημιουργούνται παγκόσμιες αγορές που πουλάνε σύμβολα για εκκολαπτόμενες κοινωνικές ομάδες τις οποίες έχουν σκοπό να μετατρέψουν σε εξιλαστήρια θύματα για το κράτος, είναι μεγάλη η επιρροή των τεχνολογιών στις κοινωνικές σχέσεις, ενώ η πώληση φυσιογνωμικών αναπαραστάσεων για κάθε ρόλο μας εξαναγκάζει να δραστηριοποιούμαστε και υπάρχουμε υπό όρους μιας ψυχολογίας του όχλου (Garland, Sparks, 2000).

Κάτω από αυτές τις συνθήκες το γνωστικό τοπίο υπερφορτώνεται από πληροφορίες και πολλαπλές εικόνες για τον εαυτό, για κοινωνικές καταστάσεις/περιστάσεις και για τα στάδια της ζωής, με αποτέλεσμα η εικόνα και τα οπτικά ερεθίσματα να διευκολύνουν το άτομο να εκλογικεύσει και να απλοποιήσει κοινωνικά φαινόμενα. Από πού όμως προέρχονται οι αναπαραστάσεις ανθρώπων, πραγμάτων και κοινωνικών περιστάσεων; Τις δημιουργούμε εμείς ή τις μαθαίνουμε από κάπου;

Με την δουλειά του ο Emile Durkheim (1893- 1984) εστίασε στην φύση μεταξύ της κοινωνικής μορφολογίας ή δομής και στην κουλτούρα ή απλώς «συλλογική συνείδηση», η οποία απαρτίζεται από πεποιθήσεις και συναισθήματα κοινά ή τουλάχιστον πανομοιότυπα μεταξύ των ανθρώπων. Η συλλογική συνείδηση ποικίλει και έχει πολλές παραμέτρους. Η αλληλεπίδραση για τον Durkheim γίνεται σε ένα δομικό και πολιτισμικό πεδίο και ταυτόχρονα γενικεύει σύμβολα, τα οποία

χρησιμοποιούν τα άτομα στις συναισθηματικές τους επαφές και σχέσεις. Ο κεντρικός μηχανισμός που διαμορφώνεται με αυτόν τον τρόπο έχει να κάνει με τελετουργικά ή στερεοτυπικές συμπεριφορές που έχουν την δυνατότητα να κινητοποιήσουν συναισθήματα και να προσδώσουν σε φυσιολογικά χαρακτηριστικά όπως το φύλο, η ηλικία, το επάγγελμα, η τάξη, θετικό ή αρνητικό πρόσημο ανάλογα το ιστορικό-κοινωνικό πλαίσιο τη δεδομένη χρονική στιγμή (Turner, 2002).

. Οι σημαντικοί παράγοντες της ηλικίας, του φύλου και της εθνικότητας οδηγούν σε πιο αξιόπιστες αξιολογήσεις. Για παράδειγμα το επάγγελμα καθορίζεται στερεοτυπικά και περιλαμβάνει κάθε ένα από τους παράγοντες που αναφέραμε, από τους οποίους μερικοί παίζουν πολύ πιο σημαντικό ρόλο από κάποιους άλλους. Ένα άτομο έχει πολύ περισσότερες πιθανότητες να αξιολογηθεί σαν εγκληματίας εάν ο υποψήφιος είναι άντρας, γύρω στα 30 με ιδιαίτερα και μη ελκυστικά χαρακτηριστικά ή στίγματα και με ασαφή έκφραση, που είναι το στερεότυπο για την εικόνα του εγκληματία.

Το χαρακτηριστικό είναι κάτι που παίζει σημαντικό αλληλοδραστικό ρόλο στην διαμόρφωση της έκφρασης του προσώπου ενός ατόμου, αν και δεν θα ήταν σωστό να το περιορίσουμε μόνο στο πρόσωπο. Η ιδιαιτερότητα που διακρίνει ένα πρόσωπο όπως και το φύλο ενός υποκειμένου είναι από τους παράγοντες που οι κοινωνικοί μηχανισμοί θα χρησιμοποιήσουν περιοριστικά ώστε να φτιάξουν τις απαιτούμενες κατηγορίες προσώπων και ομάδων. Από τα τυπικά πρότυπα του φύλου μπορούμε να καταλάβουμε διαφορές μεταξύ άντρα και γυναίκας.

Οι παράγοντες του φύλου, της ηλικίας, της εθνικότητας, του status, της φυλής, και πιο συγκεκριμένα η ποικιλία των παραγόντων αυτών, όπως για παράδειγμα άντρας ή γυναίκα, ηλικιωμένος, έφηβος ή παιδί, αλβανός ή έλληνας, μαύρος ή άσπρος, αποτελούν συστατικά στοιχεία αναπαραστάσεων διαφόρων κοινωνικών

ρόλων και αποδίδουν θετικό ή αρνητικό πρόσημο σε κάθε έναν από αυτούς. Έτσι διαδοχικά, τα βιολογικά χαρακτηριστικά αποτελούν τη βάση για την αναγνώριση στοιχείων όπως τα παραπάνω και αυτά με τη σειρά τους χαρακτηρίζουν και προσδιορίζουν τη φυσιογνωμία των κοινωνικών ρόλων που παίζει το άτομο ανάλογα το σκηνικό που το φιλοξενεί (Valentine, 1995).

Έτσι θα ήταν δυνατόν να ειπωθεί ότι όπως οι αλληλεπιδράσεις έτσι και η φυσιογνωμία των ατόμων στο πλαίσιο της αλληλεπίδρασης αυτής είναι φανερά επηρεασμένη, και σε μερικές περιπτώσεις αν όχι σε όλες, περιορισμένη από την κοινωνική δομή και τους αγωγούς διαπαιδαγώγησης που χρησιμοποιεί για τα μέλη της.

3. Η κατασκευή της φυσιογνωμίας στο πλαίσιο της θεωρίας των ρόλων

Δεν υπάρχουν μόνο κοινωνικοί ρόλοι. Υπάρχουν οι ψυχοδραματικοί ρόλοι, οι ψυχοσωματικοί ρόλοι. Στο πλαίσιο των κοινωνικών ρόλων στους οποίους και θα εστιάσουμε, το άτομο χειρίζεται τεχνικά κάποιες κινήσεις ή λαμβάνει κάποιους ρόλους ώστε να επιβεβαιώσει τον εαυτό του, τις αξίες που υιοθετεί και να πετύχει τους στόχους του. Αυτή η πτυχή και η οπτική γωνία δίνει στους ρόλους ένα πιο δραματουργικό χαρακτήρα, όπως έδωσε και ο Goffman. Έτσι όπως αναφέρει και ο Callero (1994) οι ρόλοι αποτελούν «πολιτισμικά αντικείμενα» που από τη μια πλευρά τίθενται σε λειτουργία από το υποκείμενο και από την άλλη πλευρά αποτελούν πηγή συμβόλων που επιτρέπουν την αποδοχή των πράξεων του και τη διαμόρφωση της φυσιογνωμίας του με τον πιο κατάλληλο και αποδεκτό τρόπο.

Τα άτομα έχουν την τάση να αντιλαμβάνονται τα γεγονότα έτσι όπως τα βλέπουν και εμφανίζονται. Έτσι έχουν όλη την καλή διάθεση να παρακάμψουν μικρές ατέλειες στις κινήσεις τους, στις εκφράσεις τους, ώστε να εναρμονίσουν την

φυσιωγνωμία τους με τον ρόλο που υποτίθεται ότι υιοθετούν. Υπάρχουν τα εξής είδη ρόλων: 1) οι προκαθορισμένοι ρόλοι, 2) οι συνδυαστικοί ρόλοι και 3) οι γενικευμένοι ρόλοι.

Όσο πιο πολύ χρησιμοποιούνται οι ρόλοι τόσο πιο έντονα εντυπώνονται στην μνήμη ή στα συστήματα αναπαραστάσεων του ανθρώπου, «στο απόθεμα της γνώσης του». Για παράδειγμα οι άνθρωποι γνωρίζουν το περίγραμμα ρόλων όπως η μητέρα, ο πατέρας, ο αστυνομικός, ο εργαζόμενος, ο μαθητής. Όπως γνωρίζει πολύ καλά και την ποικιλία στο πλαίσιο των ρόλων αυτών όπως για παράδειγμα η αυστηρή μητέρα, ο οργισμένος αστυνομικός, ο σκληρός εργαζόμενος, ο σοβαρός μαθητής. Η αποθήκευση των ρόλων αυτών στο γνωστικό σύστημα δεν γίνεται σαν αποθήκευση απλών ρόλων. Σε κάθε κουτάκι της μνήμης αντιστοιχεί ένας ρόλος και ο συνδυασμός χαρακτηριστικών τόσο των κοινωνικών όσο και των βιολογικών, που αντιστοιχούν στη φυσιωγνωμία του ατόμου που τον υιοθετεί. Έτσι αναγνωρίζονται αμέσως σύμβολα που αντιστοιχούν στον ρόλο αυτό, με σκοπό να τον αναγνωρίσουν και να συμπεριφερθούν κατάλληλα την επόμενη φορά που θα τον συναντήσουν (Turner, 2008, 1968, 1962).

Ο George Herbert Mead, ο Schutz και ο Ervin Goffman, ασχολήθηκαν ιδιαίτερα με τις δυναμικές διαδικασίες της αλληλεπίδρασης. Ο Mead (1863- 1931) αναφέρει ότι η κοινωνική αλληλεπίδραση περιλαμβάνει αμοιβαία αποστολή μηνυμάτων αποδοχής, ερμηνείας και αποκρυπτογράφησης σημαντικών συμβόλων. Είτε λεκτικά είτε όχι τα άτομα μπορούν να παίξουν ένα ρόλο ή να τοποθετήσουν τον εαυτό τους στην θέση του άλλου, περιμένοντας την ανταπόκριση των άλλων και προσαρμόζοντας την επικοινωνία ώστε να επιτύχουν την αποδοχή και την ατομική επιβεβαίωση. Για τον Mead κάθε άτομο έχει μεγαλώσει σε συγκεκριμένα πρότυπα οργάνωσης (Turner, 2002).

Ο Schutz χρησιμοποιεί την έννοια της «ενότητας της εμπειρίας» για να εστιάσει στο γεγονός ότι οι επαναλαμβανόμενες πράξεις και συμπεριφορές κατασκευάζουν με το χρόνο νοήματα. Η αλληλεπίδραση λοιπόν είναι ουσιαστικά η έκφραση αμοιβαίου ενδιαφέροντος για κάποιο άτομο, πράγμα ή κοινωνική περίσταση μέσω συμβόλων, τα οποία μπορεί να είναι είτε συγκεκριμένες εκφράσεις του προσώπου, είτε λέξεις ή οτιδήποτε έχει να κάνει με την επικοινωνία και το άτομο.

Αυτά τα σήματα αναδεικνύουν ένα πεδίο έκφρασης και κοινής νοηματοδότησης και ερμηνείας σημείων στην φυσιολογία των αλληλεπιδρώντων προσώπων. Έτσι η αποκωδικοποίηση του άλλου έχει τα εξής στάδια: 1) ένα άτομο βλέπει τα σημάδια ενός άλλου ατόμου και αναγνωρίζει το συμβολικό τους χαρακτήρα, 2) εστιάζει την προσοχή του σε αυτά και με βάση το γνωστικό του πεδίο και τις εμπειρίες του προσπαθεί να τα ερμηνεύσει και 3) τοποθετεί τα σημεία αυτά σε ένα νοηματικό πλαίσιο και τους προσδίδει κάποια λογική, κάποιο νόημα. Έτσι γίνονται αυτόματα μέρος μιας διαδικασίας μέσα στο πλαίσιο της οποίας κάθε άτομο στοχεύει σε κάτι και παίζει το ρόλο του (Turner, 2002).

Η θεωρία ρόλων του Ervin Goffman (1922-1982) βασίζεται στην θεατρική αντίληψη. Περιλαμβάνει ρόλους, προσδοκίες ρόλων, απαιτήσεις, ικανότητες. Όλα τα άτομα διεκδικούν ένα πρόσωπο, μια κοινωνική αξία (Goffman, 1959). Έτσι όταν ένα άτομο είναι “in face” και υιοθετεί μια εικόνα συμβατή με τις προσδοκίες των άλλων μελών της θεατρικής σκηνής, έχει αυτοπεποίθηση και είναι χαλαρό. Όταν ένα άτομο αντιπροσωπεύει κάτι διαφορετικό από το συνηθισμένο υιοθετεί το λάθος πρόσωπο - “wrong face”- αισθάνεται κατώτερο και ντροπιασμένο. Έτσι η μη ελκυστικότητα συνδέεται άμεσα με την εγκληματικότητα γιατί κάνει μια φυσιολογία απωθητική και άρα επικίνδυνη..

Στο πλαίσιο της κοινωνικής αλληλεπίδρασης υπάρχουν πληροφορίες που μεταβιβάζονται μέσω λεκτικών και μη λεκτικών στοιχείων. Οι πληροφορίες αυτές αποκαλύπτουν τις προσδοκίες που έχει ο άλλος/οι άλλοι για τον πρόσωπο μας και τις προσδοκίες που έχει το άτομο για τους άλλους. Η επικοινωνία στη βάση της έχει ως στόχο την δημιουργία εντυπωσιασμού εκ μέρους του performer/ ηθοποιού και γίνεται με δύο τρόπους. Παραδοσιακά με λεκτικά σύμβολα και με μη λεκτικό συμβολικό τρόπο μέσω κινήσεων, στάσεων του σώματος, χειρονομιών, εκφράσεων του προσώπου. Διαμορφώνεται έτσι ένα παιχνίδι εντυπώσεων μέσω του οποίου το κάθε άτομο προσπαθεί να βγάλει προς τα έξω μια εικόνα αποδεκτή και επιθυμητή στο ακροατήριο του (Goffman, 1959).

Παραδοσιακά ο τρόπος με τον οποίο εκφράζεται κάποιος και δημιουργεί εντυπώσεις είναι σχετικός με την κοινωνική τάξη στην οποία ανήκει ή με την κοινωνική τάξη στην οποία ανήκει η ομάδα που είναι μέλος. Αφού μιλάμε με θεατρικούς όρους η παράσταση μπορεί να οριστεί σαν τη δραστηριότητα ενός ηθοποιού σε μια συγκεκριμένη περίπτωση με σκοπό να επηρεάσει τα άλλα άτομα σε αυτή τη περίπτωση. Σύμφωνα με τον Goffman κοινωνικός ρόλος είναι τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις που είναι συνδεδεμένες με ένα κοινωνικό status. Ο κοινωνικός ρόλος περιλαμβάνει ένα ή περισσότερα μέρη και το κάθε ένα από αυτά μπορεί να παρουσιαστούν σε παραπάνω από μία κοινωνικές καταστάσεις (Goffman, 1959).

Κάθε κοινωνική κατάσταση περιλαμβάνει ένα συγκεκριμένο είδος κοινωνικών σχέσεων. Η κοινωνική κατάσταση συντίθεται από έτοιμο εξοπλισμό, ξεχωριστό ήθος και συναισθηματική κατασκευή, κανόνες κατάλληλης και μη αποδεκτής κοινωνικής επαφής και προκαθορισμένο σχεδιασμό δραστηριοτήτων. Οι κανόνες εξετάζουν με ποιο τρόπο τα άτομα καθορίζουν ή πλαισιώνουν μια κατάσταση. Υποδεικνύουν συνήθως ποιες συμπεριφορές και δραστηριότητες θα

έπρεπε να συμπεριληφθούν ή όχι, τι λεξιλόγιο θα πρέπει να χρησιμοποιηθεί, ποιους ρόλοι θα πρέπει να υπάρξουν. Με αυτόν τον τρόπο καθιερώνονται τα κατάλληλα τελετουργικά με τα οποία οι άνθρωποι ανοίγουν, διαμορφώνουν, κλείνουν και επαναλαμβάνουν ένα επεισόδιο αλληλεπίδρασης (Turner, 2002).

Στο πλαίσιο των ανθρώπινων σχέσεων τα άτομα και ιδιαίτερα σε συγκεκριμένες επαναλαμβανόμενες κοινωνικές καταστάσεις, οι οποίες έχουν ήδη προστεθεί στο απόθεμα γνώσης που έχει ο καθένας, χρησιμοποιούν ένα τρόπο επικοινωνίας που έχει τελετουργικό χαρακτήρα. Αυτός ο τελετουργικός χαρακτήρας ενέχει το λεξιλόγιο που είναι κατάλληλο να επιλεγεί στην αλληλεπίδραση, τις συμπεριφορές που θα πρέπει να παρατηρηθούν, τους ρόλους που θα πρέπει να παιχτούν και το τρόπο που θα πρέπει να διαμορφωθούν για να δώσουν το κατάλληλο και το νόημα που αρμόζει. Τα άτομα λοιπόν χρησιμοποιούν τα φυσικά χαρακτηριστικά τους, την φυσιονομία τους καθώς και το χώρο που διαθέτουν έτσι ώστε ο ρόλος που έχουν αναλάβει να παιχτεί σωστά, να κερδίσει τις εντυπώσεις μα πάνω από όλα να οδηγήσει στην αποδοχή τους μέσα από την καλή επικοινωνία με το ακροατήριο.

Ο κάθε ρόλος που υιοθετεί ένα άτομο στην κοινωνική θεατρική σκηνή συντίθεται από τα εξής στοιχεία:

- 1) **Την πρόσοψη (front):** τον εκφραστικό εξοπλισμό που χρησιμοποιεί το άτομο για να επηρεάσει το ακροατήριο και να κερδίσει τις εντυπώσεις (πολύπλοκες λέξεις, ιδιοματισμοί)
- 2) **Το σκηνικό (settings):** τα έπιπλα, το décor, τα αντικείμενα που βρίσκονται στον χώρο και περιτριγυρίζουν τον «ηθοποιό» (Goffman, 1959). Ο χώρος, το μέρος, η αρχιτεκτονική, ο αριθμός των αλληλεπιδρώντων και η φυσική επικοινωνία ενέχουν πληροφορίες και καθορίζουν το πλαίσιο της συνάντησης, τη γλώσσα που θα πρέπει

να χρησιμοποιηθεί, τα τελετουργικά που θα υιοθετηθούν και όλα αυτά στους κατάλληλους συναισθηματικούς τόνους (Turner, 2002). Έτσι τα ήδη διαμορφωμένα στερεότυπα και γνωστικά συστήματα επιχειρούν να νοηματοδοτήσουν το χώρο. Το τι σημαίνουν τα αντικείμενα που βρίσκονται στο χώρο και το τι συμβολίζει ο διαχωρισμός του χώρου (Turner, 2002).

3) Τη προσωπική πρόσοψη (personal front): την ηλικία, το φύλο, τα φυλετικά χαρακτηριστικά, τα ρούχα, τη στάση του σώματος, τα λεκτικά πρότυπα (η χρήση ιδιωμάτων ή άλλων χαρακτηριστικών), τις εκφράσεις του προσώπου, τη σωματική διάπλαση και τα σωματικά χαρακτηριστικά

4) Τη γενική παρουσία (appearance) : το στυλ δηλαδή, το πώς λειτουργεί ένα άτομο και τον τρόπο με τον οποίο παρουσιάζεται. Αυτά συνήθως είναι ενδεικτικά και μας δίνουν να καταλάβουμε την κοινωνική κατάσταση του ατόμου, το αν έχει κάποια καινούργια δραστηριότητα, εργασία, αν έχει περιέλθει σε νέα φάση ζωής, και τέλος

5) Τον τρόπο (manner): τον τρόπο με τον οποίο εκφράζεται, μιλάει και αλληλεπιδρά το άτομο. Ο τόνος της φωνής (ήπιος, έντονος), το ύφος του προσώπου (θυμωμένο, ήρεμο, ευχάριστο, περιπαιχτικό, ειρωνικό, λυπημένο) και ο ρυθμός της ομιλίας (γρήγορος, αργός, σταθερός). Έτσι προβλέπουμε και το τι είδους αλληλεπίδραση θα ακολουθήσει.

Υπάρχει περίπτωση κάποιος συνδυασμός των παραπάνω χαρακτηριστικών να είναι ο ίδιος σε μια πιο σταθερή βιολογική βάση, σε παραπάνω από μία κοινωνική περίσταση. Έτσι από το να διατηρούμε διαφορετικά πρότυπα προσδοκιών και αντιμετώπισης για κάθε κοινωνικό «ηθοποιό», μπορούμε να μεταφέρουμε την εικόνα μιας φυσιογνωμίας σε μια μεγαλύτερη κατηγορία, στο πλαίσιο της οποίας το άτομο χρησιμοποιεί εμπειρίες από το παρελθόν και καταναλώνει στερεοτυπικά πακέτα εικόνων που έχει αποθηκεύσει εκεί για ένα συγκεκριμένο ρόλο, χαρακτήρα,

ιδιοσυγκρασία. Με αυτό τον τρόπο δημιουργείται η κοινωνική πρόσοψη (social front), η οποία συνίσταται σε στερεοτυπικές προσδοκίες.

Υπάρχουν μερικοί ρόλοι όπως οι γιατρός ή ο αστυνομικός που επιτρέπουν δραματικές εκφράσεις του εαυτού για αυτό και εμμένουν στην φαντασία και στην σκέψη έντονα. Σε αυτό βοηθάει ιδιαίτερα και η φυσιογνωμία που διαμορφώνεται στο πλαίσιο των ρόλων αυτών, μια και κύρια χαρακτηριστικά τους είναι η άσπρη μπλούζα, ή η μπλε στολή με το σήμα στο μπράτσο αντίστοιχα. Ένας γιατρός ή ένας αστυνομικός λοιπόν δημιουργούν πολύ έντονη εικόνα γεμάτη σύμβολα, η αποκωδικοποίηση των οποίων οδηγεί σε ευρύτερες ιδεολογικές έννοιες και ερμηνείες παγιωμένες σαν συλλογικές αναπαραστάσεις από την κυρίαρχη ηγεμονική τάξη.

Κάθε πρόσοψη- πολιτισμική κυρίως- έχει και το ηθικό της χαρακτήρα. Στο βαθμό που μια παράσταση (είτε αφορά την φυσιογνωμία ενός ρόλου είτε αφορά πιο ενδογενείς κοινωνικές σχέσεις) εξυψώνει τις κοινώς αποδεκτές αξίες, αυτές ιδεολογικοποιούνται και επιβεβαιώνονται. Στις περισσότερες κοινωνικές δομές υπάρχει ένα σύστημα διαστρωμάτωσης.

- Ο παράγοντας της κουλτούρας στην διαμόρφωση της φυσιογνωμίας των ρόλων

Ο πολιτισμικός παράγοντας και η κουλτούρα παίζουν ιδιαίτερο ρόλο στην φυσιογνωμία των ατόμων, των ρόλων που παίζουν και τελικά στην αλληλεπίδραση που έχουν μεταξύ τους και θα πρέπει να οριστεί και να εξεταστεί πιο εκτενώς. Η κουλτούρα μπορεί να οριστεί σαν συστήματα από σύμβολα που οι άνθρωποι δημιουργούν και καταχωρούν στις «γνωστικές τους δεξαμενές» και τα χρησιμοποιούν για να οργανώσουν την συμπεριφορά τους ή να δομήσουν την εικόνα τους,

καλύπτοντας ή τονίζοντας στοιχεία που εναπόκειται στην πολιτισμική τους προέλευση (Ferrell, 1999). Η κουλτούρα εκφράζεται μέσα από σύμβολα και κώδικες επικοινωνίας μεταξύ των ατόμων και βοηθάει τόσο στην δημιουργία ομάδων και στην επικοινωνία όσο και στην περιθωριοποίηση και την απομόνωση. Έτσι το πολιτισμικό πλαίσιο ενός ατόμου γίνεται φανερό από τα εξής στοιχεία:

1) Τη γλώσσα, η οποία συνίσταται σε οργανωμένα συστήματα συμβόλων που έχουν επιλεγεί από θεσμούς και έχουν φορτιστεί με ένα συγκεκριμένο νόημα. Από την ποικιλία ήχων που είναι δυνατό να παράγει το άτομο, συγκεκριμένα πρότυπα ήχων έχουν επιλεγεί και διαμορφωθεί σε κοινωνικές μονάδες με ορισμένα νοήματα. Οι ελεγχόμενοι ήχοι που βγαίνουν με τον λόγο απαιτούν συντονισμό μυών και νευρικού συστήματος και περιλαμβάνουν την λειτουργία των δοντιών, της γλώσσας, των χειλιών, του λάρυγγα και των πνευμόνων.

Όταν ένας ήχος νοηματοδοτείται με τον ίδιο τρόπο και σηματοδοτεί το ίδιο πράγμα τόσο για το άτομο που το λέει όσο και για το άτομο που το ακούει, μετατρέπεται σε σύμβολο. Όταν ένα δεδομένο σύμβολο σημαίνει παρόμοια πράγματα για μία ομάδα ανθρώπων μπορούμε να πούμε ότι αυτά τα πρόσωπα δημιουργούν μια ξεχωριστή κοινότητα. Τα ιδιώματα της γλώσσας λοιπόν που χρησιμοποιούνται από μία ομάδα ατόμων που τους ενώνει ένας άλλος κοινωνικός παράγοντας όπως το επάγγελμα, η καταγωγή, η ιδεολογία, λειτουργούν και σαν σήματα αναγνώρισης της ομάδας αυτής. Για παράδειγμα ο όρος «κοπέλι» ακούγεται συνέχεια στην Κρήτη, με αποτέλεσμα να αποτελεί γλωσσικό σύμβολο Κρητικής καταγωγής και άρα αναγνώρισης των ατόμων από εκεί.

Η αναγνώριση των λέξεων και της ιδιαίτερης προφοράς τους όπως και άλλων συμβόλων στο πλαίσιο μιας κοινωνικής αλληλεπίδρασης, μας βοηθάει άμεσα να τοποθετήσουμε το άτομο σε μια συγκεκριμένη ομάδα, να αποκωδικοποιήσουμε

κάποια βασικά στοιχεία της κοινωνικής και ατομικής ταυτότητας του και να δικαιολογήσουμε ή να εκλογικεύσουμε κάποια άλλα σύμφωνα με τον ρόλο του ατόμου αυτού στην συγκεκριμένη περίπτωση.

Το ίδιο συμβαίνει και με τα ρούχα που επιλέγονται κάθε φορά από τον ηθοποιό. Τα ρούχα αποτελούν ένα από τα σημαντικότερα κοινωνικά στοιχεία της φυσιογνωμίας του ατόμου. Η επιλογή τους εξαρτάται από παράγοντες όπως το επάγγελμα και άρα το εισόδημα, το κοινωνικό status και την ηλικία ή το φύλο (Gerth, Mills, 1964).

2) Τα texts, που είναι τα συστήματα συμβόλων που δίνουν νόημα και ερμηνεύουν το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον,

3) τις τεχνολογίες, που αποτελούν συστήματα γνώσεων για τους τρόπους λειτουργίας του περιβάλλοντος,

4) τις αξίες, που είναι συστήματα από σύμβολα που διαχωρίζουν το σωστό από το λάθος, το καλό από το κακό, το κατάλληλο από το ακατάλληλο,

5) τις πεποιθήσεις/ιδεολογίες, που συνίστανται σε συστήματα στάσεων και απόψεων που ερμηνεύονται και αξιολογούνται από τους θεσμούς μέσα από τους οποίους φιλτραρίστηκαν,

6) τις θεσμικές νόρμες, που είναι συστήματα προσδοκιών που ενσωματώνουν πεποιθήσεις/ιδεολογίες σε γενικές προσδοκίες για τους ηθοποιούς,

7) τις οργανωτικές νόρμες, που αποτελούν συστήματα θεσμών που εφαρμόζουν προσδοκίες που αντλούνται από τα άτομα και τις κοινωνικές ομάδες,

8) τις διαπροσωπικές νόρμες, προσδοκίες που εφαρμόζουν αξίες, ιδεολογίες, θεσμούς στην επικοινωνία που γίνεται πρόσωπο με πρόσωπο,

9) την κατηγοριοποίηση, που αφορά τις προσδοκίες που έχουμε από προηγούμενες φορές για το πώς θα είναι μια κατάσταση και το πώς θα είναι οι ηθοποιοί μέσα σε αυτή,

10) το πλαίσιο, τον χώρο δηλαδή και τα αντικείμενα που θα περιλαμβάνει ή που δεν θα περιλαμβάνει σε μία κοινωνική κατάσταση,

11) την επικοινωνία, οι προσδοκίες για το με ποιο τρόπο θα χρησιμοποιηθεί η γλώσσα του σώματος ή πώς θα μιλήσει,

12) τις τελετουργίες, η χρήση δηλαδή στερεοτυπικών συστημάτων σε μια αλληλεπίδραση και τέλος

13) την αίσθηση, που αντανακλά στις προσδοκίες που έχουμε για το πώς θα αισθανθούμε σε μία κοινωνική κατάσταση (Turner, 2002).

Η κατηγοριοποίηση λοιπόν που ενέχεται στον παράγοντα κουλτούρα είναι μια πολύ σημαντική πτυχή για την επικοινωνία. Αφενός όπως είπαμε ξεκινάει από τους θεσμούς αφετέρου αφορά ουσιαστικά εικόνες που έχουμε στο μυαλό μας όχι μόνο για συγκεκριμένα άτομα, ρόλους, καταστάσεις αλλά και για στοιχεία όπως τα ρούχα που θα ντύσουν τους ρόλους αυτούς, το λεξιλόγιο που θα χρησιμοποιηθεί, το σκηνικό, στο οποίο θα παιχτεί ο ρόλος ή οι ρόλοι με στόχο την αλληλεπίδραση.

Οι κινήσεις χεριών, ποδιών, δαχτύλων, καρπών ενέχουν νοήματα για την επικοινωνία. Είναι βοηθητικές στην ροή του νοήματος και του συναισθήματος στην face to face επικοινωνία. Η πλήρης έκθεση του σώματος στο πλαίσιο της κοινωνικής αλληλεπίδρασης αποτελεί σημαντική πηγή γνώσης για το άλλο άτομο. Ωστόσο το πρόσωπο, η έκφραση και τα επιμέρους χαρακτηριστικά παίζουν τον πιο σημαντικό ρόλο. Με σωστή παρατήρηση μπορούμε να διακρίνουμε την κίνηση των μυών, την ροή του αίματος στους νευρώνες και τους νευροδιαβιβαστές που διαμορφώνουν το σμίξιμο των φρυδιών στο θυμωμένο, το τέντωμα του σαγονιού στον

προβληματισμένο, το βιαστικό βλέμμα του ενόχου, το άκαμπτο πρόσωπο του δολοφόνου. Έτσι προδίδονται τα συναισθήματα και η φυσική κατάσταση του ατόμου. « Η φυσιολογική βασίζεται στην μελέτη της ελεγχόμενης μετατροπής των κινήσεων, των μυών, με τις οποίες οι άνθρωποι εκφράζονται» (Πανούσης, 2003,σελ. 199) αλλά και στην ερμηνεία και αξιολόγηση της τεχνικής του ανθρώπου ως προς τον χειρισμό των κοινωνικών χαρακτηριστικών πάνω σε μία βιολογική βάση.

Κεφάλαιο III

“Η φυσιολογία ως παράγοντας ένταξης ή απομόνωσης στο κοινωνικό πλαίσιο και τα σημεία του κοινωνικού πλαισίου πάνω στην φυσιολογία του ατόμου “

Έχουν χρησιμοποιηθεί κατά καιρούς πολλοί όροι που υποδηλώνουν την δράση του ατόμου σαν ηθοποιού στην κοινωνικό προσκήνιο. Για παράδειγμα φράσεις όπως «παίζω ένα ρόλο», «το μεγάλο θέατρο της δημόσιας ζωής», «το θέατρο του Πολέμου» και άλλες πολλές. Γενικότερα η έννοια του ρόλου αναφέρεται στα εξής: 1) πρότυπα επικοινωνίας που με την επανάληψη τους παγιώνονται και 2) οριοθετούνται από την πλευρά των άλλων «ηθοποιών»(Goffman, 1959). Αυτή η επαναλαμβανόμενη αλληλεπίδραση καθορίζει αμοιβαία πρότυπα συμπεριφοράς. Για παράδειγμα ο πατέρας σε μια πατριαρχική οικογένεια περιμένει και προσδοκά από την γυναίκα και τα παιδιά του να συμπεριφέρονται με έναν ορισμένο τρόπο σε κάποιες περιστάσεις και αντίστροφα. Ο κάθε ένας στο πλαίσιο μιας τέτοιας οικογένειας βιώνει την θέση και τον ρόλο του με ένα συγκεκριμένο τρόπο, ο οποίος ορίζεται από τους άλλους συμμετέχοντες στο πλαίσιο αυτό (Gerth,Mills, 1964).

Το άτομο είναι μια δημιουργία της ιστορίας και πρέπει να κατανοηθεί μέσα από τους ρόλους που αντιπροσωπεύει. Μεγαλώνει και παιδαγωγείται μέσα σε κοινωνικούς θεσμούς – αγωγούς, οι οποίοι με την σειρά τους, καθώς είναι συμβατοί με το αντίστοιχο χωροχρονικό πλαίσιο στο οποίο αναπτύσσονται, διαμορφώνουν την μνήμη, την αίσθηση του χρόνου, την αντίληψη, τα κίνητρα, την εξωτερική και εσωτερική εικόνα του εαυτού και τις ψυχολογικές λειτουργίες.

Το άτομο δεν παίζει μόνο έναν ρόλο. Παίζει πολλούς, ακολουθώντας ένα ορισμένο μοτίβο κατασκευής των ρόλων αυτών με μοναδικό στόχο την αποδοχή που θέλει να αποκομίσει από τους άλλους ηθοποιούς- συμμετέχοντες στην κοινωνική κατάσταση. Στην πραγματικότητα όμως αναγκάζεται πιο έμμεσα και ασυνείδητα να κατασκευάσει με ορισμένο τρόπο την φυσιογνωμία του ρόλου που αναλαμβάνει, γιατί αφενός έτσι έχει συνηθίσει μέσα από την επαναλαμβανόμενη έκθεση του απέναντι σε μια συγκεκριμένη εικόνα για το ρόλο αυτό, αφετέρου γιατί σε οποιαδήποτε αλλαγή και αν προβεί το αποτέλεσμα θα θεωρηθεί κάτι που αποκλίνει από τα συνηθισμένα και άρα κάτι που ενέχει κίνδυνο (Garland, Sparks, 2000).

Έτσι μια Βικτωριανή κυρία μπορούσε στην εποχή της να δραματοποιεί τα συναισθήματα με τρόπο τέτοιο που φαίνεται γελοίο σήμερα. Στην Αμερική του 90 υπήρχε η προσδοκία από κυρίες υψηλού κοινωνικού status να λιποθυμούν σε ιδιαίτερες και συγκινητικές ή συναρπαστικές περιστάσεις. Η συμπεριφορά αυτή συμπεριλαμβανόταν στον ρόλο της «κυρίας της υψηλής κοινωνίας», καθώς έδειχνε την λεπτότητα των συναισθημάτων της και της εύθραυστης εικόνας που υιοθετούσε. Μια υπηρέτρια στις ίδιες περιστάσεις δεν είχε κανέναν δικαίωμα να κάνει κάτι τέτοιο γιατί δεν ήταν πρόσωπο για την κοινωνική τάξη στην οποία ανήκει (Sennett, 1992).

Στα μέσα του 19^{ου} αιώνα υπήρχε μια ομοιογένεια στην φυσιογνωμία του ατόμου. Το σώμα και το πρόσωπο αντιμετωπιζόνταν σαν μια ολότητα που δεν δίνεται

σημασία ιδιαίτερη στα επιμέρους χαρακτηριστικά της. Υπήρξε λοιπόν η ανάγκη για μία πιο μικρογραφική εξέταση της φυσιογνωμίας και των χαρακτηριστικών της στην προσπάθεια κατανόησης του άλλου. Αυτό που επικρατούσε ήταν μια ομοιογένεια και μια ομοχρωμία που ακύρωνε κάθε προσωπική βούληση και υποκειμενισμό (Sennett, 1992).

τόσο
του

και συνιστούσαν μια πολύ εύκολη κατηγοριοποίηση των ανθρώπων κυρίως ως προς την κοινωνική τάξη.

Κάτι παρόμοιο συμβαίνει και στην σύγχρονη πραγματικότητα. Επειδή δεν μπορούμε να μπαίνουμε πάντα σε διαδικασία λεπτομερούς παρατήρησης του άλλου, κάτι τέτοιο θα χρειαζόταν κόπο και χρόνο, δεν δίνουμε σημασία σε στοιχεία που υιοθετεί το κάθε άτομο και μας πληροφορούν τις περισσότερες φορές για το status και την κοινωνική του θέση και κατά επέκταση για μερικά στοιχεία του χαρακτήρα του.

Σύγχρονα κινήματα όπως οι ίμο, οι κάγκουρες και οι τρέντυ, αναγνωρίζονται μεταξύ τους με βάση κυρίως μορφολογικά χαρακτηριστικά που εστιάζουν στο ντύσιμο και στο όλο στυλ που ακολουθούν. Παραδείγματος χάρη η φράτζα κατά μήκος του μετώπου και η κάλυψη του δεξιού ή αριστερού ματιού, το στενό μαύρο παντελόνι, τα παλιά γεμάτα τρύπες αθλητικά, το μαύρο μολύβι γύρω από τα μάτια

και το χλωμό πρόσωπο με την θλιμμένη έκφραση αποτελούν χαρακτηριστικά της φυσιогνωμίας του ίμο. Γενικότερα τα ρούχα και το τι θα φορέσει κάποιο άτομο μπορεί να το καθορίσουν πολλοί παράγοντες. Το επάγγελμα που κάνει κάποιος, η ηλικία που έχει, η καταγωγή, η ιδεολογία που ακολουθεί. Έτσι οι « υποπολιτισμικές ομάδες» κάνουν διακριτή την παρουσία τους με συγκεκριμένα στοιχεία που αναδεικνύουν την ταυτότητα τους, τα οποία η κοινωνική πραγματικότητα ερμηνεύει ως νεύματα ενώ η ταξική και κοινωνική γνώση αξιολογεί (Πανούσης, 2003).

Η συνοχή αυξάνει τον κοινωνικό έλεγχο και τον κομφορμισμό απέναντι στα κοινώς αποδεκτά κοινωνικά πρότυπα (Blau, 1989). Το κάθε άτομο είμαι μέλος μιας ομάδας, στο πλαίσιο της οποίας δρα και εξελίσσεται. Τα μέλη ομάδων με συνοχή συντονίζονται πιο καλά σε εξωτερικούς στόχους. Ο κοινωνικός έλεγχος δυναμώνει την ομάδα σαν ενότητα και η κοινωνική στήριξη δυναμώνει τα μέλη της ομάδας σε σχέση με τους περιθωριοποιημένους. Η κοινωνική στήριξη εκφράζεται με δύο τρόπους: 1) κοινωνική αποδοχή και 2) εσωτερική ελκυστικότητα. Η κοινωνική συναίνεση ορίζει τις επιλογές σαν σωστές ή λάθος. Η σημασία για αποδοχή παράγει κοινωνικές πιέσεις για περισσότερα. Η κοινωνική αποδοχή ενέχοντας μία μη ειπωμένη αποδοχή κοινοτήτων και σεβασμό, αποτελεί πολύ σημαντικό στόχο του κάθε ανθρώπου που συνεπάγεται τη διαμόρφωση μιας αξιοπρεπούς μα πάνω από όλα αποδεκτής κοινωνικής ταυτότητας είτε ομαδικής είτε κοινωνικής.

Υπάρχουν ορισμένες φυσιогνωμίες που δεν κατασκευάζονται για κάποιο σκοπό αλλά που καθορίζονται από έντονα χαρακτηριστικά καταγωγής, φυλής, φύλου και που χαρακτηρίζονται θετικά ή αρνητικά με βάση κοινωνιολογικές εμπειρίες του κάθε ατόμου και των στερεοτυπικών συμπεριφορών που εμπίπτουν στις φυσιогνωμίες αυτές σε θεσμικό πλαίσιο. Αυτή είναι ίσως και μια τεχνική ετικετοποίησης και απομόνωσης που προέρχεται από κρατικούς μηχανισμούς. Οι

κρατικοί οργανισμοί δεν επιλέγουν μόνο άτομα αλλά και τα διαμορφώνουν ανάλογα. Αφήνουν το σημάδι τους πάνω σε αυτούς κατευθύνοντας τόσο την εμφάνιση τους όσο και τους επικοινωνιακούς τρόπους που θα εφαρμόσουν. Τους αναθέτουν ηθικές υποχρεώσεις αλλά και ιδεολογικές απόψεις και στάσεις (Sennett, 1992).

Έτσι λοιπόν κάθε ρόλος συντίθεται από συμπεριφορές που φορτίζονται με θετικά ή αρνητικά συναισθήματα από παράγοντες όπως η ηλικία, το φύλο, το status, η κοινωνική τάξη και η εθνικότητα. Οι βιολογικές διαφορές στην φυσιολογία μεταξύ των ατόμων αποτελεί προϋπόθεση για την ανάληψη και την διεκπαιρέωση ενός ή περισσότερων ρόλων. Για παράδειγμα το διαφορετικό φύλο- άντρας, γυναίκα- φέρει και διαφορετική βιολογική βάση στο άτομο, με αποτέλεσμα ορισμένοι ρόλοι να μην μπορούν να αναληφθούν από γυναίκες και άλλοι από άντρες. Η γυναίκα μπορεί να είναι σύζυγος, νταντά, μητέρα, να οδηγεί φορτηγό, να κουβαλάει όπλο, ο άντρας όμως είναι ο κυρίαρχος του σπιτιού που τα χρήματα που φέρνει είναι πιο σημαντικά από εκείνα που φέρνει η γυναίκα, ο στρατιώτης, ο manager, ο αστυνομικός. Το φύλο όπως και η ηλικία, αφήνοντας ανεξίτηλα τα σημάδια πάνω στο βιολογικό σώμα του ατόμου, προσφέρουν εγγενείς διαφοροποιήσεις και υποκινούν ρατσιστικές και στερεοτυπικές αντιλήψεις υπό μία πιο σταθερή βάση.

1.Ο ρόλος των κοινωνικών παραγόντων στην κατασκευή της φυσιогνωμία

- Ταξική Διαστρωμάτωση

Η ταξική διαστρωμάτωση είναι αποτέλεσμα της πολιτικής οικονομίας. Το σε ποια κοινωνικά τάξη ανήκει κάποιος επηρεάζει τους ρόλους που θα παίζει, το status που θα αποκτήσει, το επάγγελμα που θα επιλέξει και το εισόδημα που θα αποκομίζει.

Η ταξική διαστρωμάτωση μπορεί να γίνει ορατή μέσα από την φυσιογνωμία ενός ατόμου, από την στιγμή που επηρεάζει και τους υπόλοιπους παράγοντες (Mills).

Έτσι για παράδειγμα δεν είναι τυχαία η απήχηση θρησκευτών σε ορισμένα κοινωνικά στρώματα. Οι Επισκοπικοί και οι Πρεσβυτάριοι ανήκουν στην υψηλή κοινωνική τάξη. Οι Λουθηριανοί στην μεσαία τάξη και οι μάρτυρες του Ιαχωβά στην χαμηλή κοινωνική τάξη. Αλλά με ποιο τρόπο μπορεί να αναγνωρίσει κάποιος ένα άτομο που είναι από υψηλή κοινωνική τάξη από ένα που είναι χαμηλής ή μεσαίας;

Αφενός από την τυποποιημένη κατά κάποιο τρόπο εμφάνιση, τα ρούχα που είναι πιστά στην μόδα της εποχής, τα ακριβά υφάσματα, το στυλ των μαλλιών, το προσεγμένο λεξιλόγιο, τη εθραυστη και ευάλωτη εμφάνιση των γυναικών, τη ευγένεια των αντρών, τα λεπτά χέρια,, τα μακριά δάχτυλα και το λεπτό σώμα, αφετέρου από τους υπόλοιπους αλληλένδετους παράγοντες όπως το status, το επάγγελμα που το προσφέρει και το εισόδημα.

- Επάγγελμα- Απασχόληση

Το επάγγελμα που ακολουθεί κάθε άνθρωπος είναι ένας οικονομικός ρόλος, ο οποίος προσφέρει πλεονεκτήματα και σε άλλα επίπεδα. Από την πλευρά του ατόμου το επάγγελμα που διαλέγει ή που μπορεί να ακολουθήσει αφορά τις ικανότητες που έχει προς εμπορευματοποίηση. Από την κοινωνική πλευρά του ζητήματος αυτού το επάγγελμα έχει να κάνει με σχέσεις συναλλαγής και με δραστηριότητες που κατανέμονται σε διάφορες κοινωνικές ομάδες με στόχο ένα έργο(Gerth,Mills, 1964).

Στις βιομηχανικές κοινωνίες η κοινωνική διαστρωμάτωση συντίθεται από ομάδες ατόμων με πανομοιότυπο επάγγελμα. Η απασχόληση λοιπόν σχετίζεται με την τάξη, το status και την εξουσία, ενώ επηρεάζει το άτομο τόσο πνευματικά καθώς του

προσφέρει αυτοπεποίθηση αν είναι αξιόλογη όσο και φυσιολογικά, αφού πολλά εργασιακά περιβάλλοντα απαιτούν συγκεκριμένο είδος ντυσίματος ή επιλογής λεξιλογίου και συγκεκριμένων αντικειμένων. Για παράδειγμα ο ρόλος του δικηγόρου είναι ένας οικονομικός ρόλος που αποφέρει αρκετά χρήματα, έχει κάποιο κύρος και απαιτεί σοβαρό, ευπρεπές ντύσιμο, ταγιέρ για τις γυναίκες, κουστούμι για τους άντρες, πλούσιο λεξιλόγιο, χαρτοφύλακα και ιδιαίτερα προσεγμένο και αυστηρό ύφος (Gerth,Mills, 1964).

- Status και φυσιολογία

Ο όρος status έχει αμφιλεγόμενο περιεχόμενο. Για μερικούς το status εκφράζει την θέση του ατόμου στην κοινωνική δομή, ενώ για άλλους είναι συνώνυμο με την τιμή και το prestige (Turner, 2002). Το status ουσιαστικά αφορά δύο κατηγορίες ανθρώπων. Αυτούς που το διεκδικούν και αποκτούν εξουσία έχοντας το και αυτούς που είναι υπόλογοι στους πρώτους. Σχετίζεται με το κύρος που αποκτά κανείς κυρίως από την τάξη στην οποία ανήκει, και άρα το επάγγελμα και τα εισόδημα, το μορφωτικό του επίπεδο και την εξουσία που ασκεί.

Άνθρωποι με υψηλό κοινωνικό status, άρα υψηλό κύρος που αποπνέουν σεβασμό, τις περισσότερες φορές ντύνονται με ιδιαίτερο τρόπο, έχουν συγκεκριμένο στυλ, τρώνε και πίνουν σε συγκεκριμένες ώρες, ακολουθούν με συνέπεια την μόδα της εποχής και συχνάζουν και προτιμούν ορισμένους χώρους ή περιοχές απορρίπτοντας κάποιες άλλες. Για παράδειγμα υπάρχει πάντα ο ξεκάθαρος διαχωρισμός μεταξύ ατόμων από τα δυτικά προάστια και ατόμων από τα βόρεια. Μια λεπτομερή παρατήρηση στη φυσιολογία των δύο ομάδων είναι δυνατό να διακρίνει

πολλές διαφορές μεταξύ τους, με κυρίαρχη την διαφορά ως προς τον οικονομικό παράγοντα.

Δεν είναι όμως απαραίτητη η αντιστοιχία μεταξύ εισοδήματος και κοινωνικής τάξης και άρα status. Υπάρχει περίπτωση άτομα από την μεσαία ή από την χαμηλή κοινωνική τάξη λόγω της επαγγελματικής τους επιτυχίας να ανέβουν σκαλοπάτι και να προσπαθήσουν να μπουν στα σαλόνια της «υψηλής κοινωνίας». Αυτό δεν είναι πάντα εφικτό γιατί οι τρόποι συμπεριφοράς, τα πρότυπα της εμφάνισης και γενικότερα το στυλ της ζωής είναι πολύ διαφορετικά.

Υπάρχουν ορισμένα επαγγέλματα όπως ο καθηγητής, που ενώ ενέχουν κύρος δεν αποφέρουν το εισόδημα που θα έκανε κάποιον να υιοθετήσει τον τρόπο ζωής της υψηλής κοινωνικής τάξης. Το status φαίνεται και εκφράζεται έμμεσα φυσιογνωμικά με το ιδιαίτερο στυλ των ρούχων, τα χρώματα, τους μπερέδες, το ύφασμα των ρούχων αυτών, το στημένο τρόπο επικοινωνίας και εμφάνισης και το τυποποιημένο λεξιλόγιο.

Όταν οι περισσότεροι άνθρωποι παίζουν έναν ρόλο ή είναι μέρος μιας κοινωνικής αλληλεπίδρασης κοιτούν να αποκαλύψουν το status των άλλων ή να σηματοδοτήσουν το δικό τους. Στις διαπροσωπικές σχέσεις δίνουμε ο ένας στον άλλο ένα status ώστε να ξέρουμε τι να περιμένουμε από τον περίγυρο. Έτσι αν δώσουμε σε κάποιον άλλο το status του φίλου θα γνωρίζουμε εκ' των προτέρων τη φυσιογνωμία του ρόλου αυτού, τι θα φοράει το πρόσωπο αυτό, πώς θα μιλάει, θα επικοινωνεί, θα συμπεριφέρεται (Turner, 2002).

Οι βιολογικοί παράγοντες όπως το φύλο ή η ηλικία και η φυλή περιορίζουν και καθορίζουν τα στοιχεία της κοινωνικής ταυτότητας ενός ατόμου. Ο περιορισμός και ο καθορισμός αυτός εναπόκειται στα θεσμικά κυρίως όργανα της κοινωνικής δομής από όπου υποκινούνται και προκύπτουν οι ρατσιστικές αντιλήψεις και τα στερεοτυπικά πρότυπα. (Turner, 2002).

Η φυλή σύμφωνα με τα λόγια της E.A. Hooton χαρακτηρίζεται από «ένα συγκεκριμένο συνδυασμό μορφολογικών και μετρικών χαρακτηριστικών, μη υιοθετημένων, που αντλούνται από την κοινή καταγωγή τους». Έτσι είναι χαρακτηριστικά που στο πλαίσιο των κοινωνικών σχέσεων αποτελούν σημάδια ενδεικτικά της φυλής του ατόμου όπως για παράδειγμα το χρώμα του δέρματος. Από εκεί και πέρα ανάλογα την κοινωνική δομή και τις εικόνες που αυτή πουλά, συνδέεται η φυλή με θετικά ή αρνητικά συναισθήματα, με θετική ή αρνητική κοινωνική ταυτότητα (Gerth, Mills, 1964).

Τα πάντα έχουν να κάνουν με το πώς επιλέγει κάθε κοινωνία, κάθε χρονική στιγμή να χειριστεί το φύλο, την ηλικία, την εθνικότητα σε βάρος της κοινωνικής τάξης και όλων αυτών που συνεπάγεται. Πώς θα αντιμετωπίσει την γυναίκα, τους έφηβους, τον μετανάστη, τους ψυχικά άρρωστους. Έτσι διανέμει ετικέτες και τακτοποιεί τα άτομα σε κατηγορίες. Στην σύγχρονη κοινωνική δομή ο Νέγρος συνδέεται με την ετικέτα του σκλάβου, ο μετανάστης με την ετικέτα του εγκληματία, η γυναίκα με την ετικέτα της νοικοκυράς, ο έφηβος με την ετικέτα του επαναστάτη ή του φλώρου, ο ναρκομανής με την ετικέτα του υπόπτου.

Για παράδειγμα η χαμηλή κοινωνική τάξη, η οποία ακολουθείται συνήθως από χειρωνακτική εργασία και δίαιτα επηρεάζει τη φυσική φόρμα του ατόμου, με αποτέλεσμα ο σωματότυπος του να είναι γεροδεμένος και αδύνατος, ενώ λόγω χαμηλού εισοδήματος τα φθαρμένα ρούχα και ο τρόπος που τα συνδυάζει να δίνουν την αίσθηση μιας κατάπτωσης, που αναπόφευκτα αντανακλάται και στον ψυχισμό του. Επιπλέον η εισχώρηση σε ομάδες υποκοουλτούρας έχει επίσης να κάνει με τη φυσική παρουσία, καθώς όπως αναφέρει και ο Don Gibbons (1968, p. 134) οι εγκληματικές υποκοουλτούρες επιλέγουν τα μέλη τους ανάλογα τη φυσική τους

κατάσταση (πρέπει να είναι δυνατά, όχι υπερβολικά αδύνατα ή υπερβολικά χοντρά, και δραστήρια)..

. Το status σαν έννοια ανταναικλά κυρίως το κύρος που προσφέρεται στο άτομο μέσα από άλλους παράγοντες και άλλα επίπεδα με κυρίαρχο εκείνο της απασχόλησης. Η οικονομική δυνατότητα προσφέρει άνεση, η οποία όπως θα δούμε γίνεται έκδηλη καθαρά μέσα από την φυσιγνωμία ενός ατόμου, και αποφέρει κάποια πλεονεκτήματα σε άλλους τομείς.

Κεφάλαιο III

“Ο ρόλος της φυσιγνωμίας στο πλαίσιο των σύγχρονων εγκληματολογικών θεωριών”

1. Ο παράγοντας της φυσιγνωμίας στο πλαίσιο της θεωρίας της ετικέτας

Οι κοινωνικοί ρόλοι καθορίζουν καταστάσεις και τον τύπο συμπεριφοράς που αρμόζει και είναι κατάλληλη για αυτές ορίζοντας κάποιες πράξεις σαν «σωστές» και κάποιες άλλες σαν «λανθασμένες». Όταν ένας κανόνας προωθείται και κάποιο άτομο δεν συμβιβάζεται με αυτόν, αυτόματα το άτομο αυτό δεν θεωρείται άξιο εμπιστοσύνης και χαρακτηρίζεται σαν «περιθωριοποιημένο» και «επικίνδυνο».

Είτε ο κανόνας επιβάλλεται από το άτομο είτε από την κυρίαρχη ηγεμονική τάξη είτε από την παράδοση ή ενδεχομένως να είναι το αποτέλεσμα συναίνεσης μεταξύ κάποιου ειδικευμένου σώματος όπως η αστυνομία, ο στρατός, η κοινότητα και του ατόμου ή της κοινωνικής ομάδας. Διαφορετικές ομάδες αξιολογούν διαφορετικά πράγματα, γεγονότα ή πρόσωπα σαν εγκληματικά (Becker, 2000).

Η θεωρία του χαρακτηρισμού θεωρείται το φιλοσοφικό ρεύμα του πραγματισμού. Κύριοι εκπρόσωποι είναι ο George Herbert Mead, ο οποίος μίλησε και για τις δυναμικές διαδικασίες της αλληλεπίδρασης και ο John Dewey. Η θεωρία α του χαρακτηρισμού ενδιαφέρεται για τα αποτελέσματα της αρνητικής κοινωνικής αντίδρασης στην ατομική συμπεριφορά και στην αυτοαντίληψη. Σύμφωνα με τον Frank Tennenbaum (“ Crime and the community”, 1938) η διαμόρφωση του εγκληματία συντελείται μέσω μιας κοινωνικής διαδικασίας διαμόρφωσης ορισμών, κατηγοριών, διαχωρισμού, περιγραφών δηλαδή μέσω αξιολογήσεων. Η διαμόρφωση αυτή αφορά και τις αξιολογικές κρίσεις του κοινωνικού συνόλου. **« Το πρόσωπο καθίσταται ότι περιγράφεται ότι είναι».**

Ο Howard Becker (1963) σηματοδοτεί την μεταστροφή από την επικέντρωση στον παραβάτη στην επικέντρωση στους μηχανισμούς χαρακτηρισμού κάποιου ατόμου ή κάποιας κοινωνικής ομάδας ως «παραβατικό ή παραβατική» αντίστοιχα. Οι διαδικασίες αυτές αφορούν τις διαδικασίες επίσημου και ανεπίσημου κοινωνικού ελέγχου.

Η κοινωνία πλέον χαρακτηρίζεται όχι μόνο από πολλαπλές αξίες αλλά και από τάσεις που άλλοτε αφορούν συμπεριφορές άλλοτε χαρακτηριστικά φυσιολογίας. Η ιδιότητα κάθε ανθρώπινης συμπεριφοράς καθορίζεται μόνο από την εφαρμογή αυτών των αξιών. Σύμφωνα με τον Turk (“ Criminality and Legal Order”, 1909).η κατανόηση της εγκληματικότητας πρέπει να γίνεται μέσω της εύρεσης του πώς τα άτομα αποκτούν μια εγκληματική θέση, ένα εγκληματικό status.

Το εγκληματικό status καθορίζεται όπως έχει προαναφερθεί τόσο από το πόσο ιδιαίτερη είναι η βιολογική βάση του υποκειμένου όσο και από πόσο προκλητικά είναι τα ασταθή κοινωνικά χαρακτηριστικά που τη ντύνουν. Ο εγκληματίας στην σύγχρονη πραγματικότητα πρέπει να αντιμετωπίζεται σαν ρόλος, που αποδίδεται σε

όποιο άτομο ή σε όποια ομάδα αποδιοργανώνει την κοινωνία και ταυτόχρονα της προσφέρει τη διευκόλυνση απόδοσης ευθυνών (Πανούσης, 2003).

Ο Chambliss υποστηρίζει ότι οι νομικές αρχές είναι άνισες και άδικες ευνοώντας τους πλουσίους και τους ισχυρούς έναντι των φτωχών και των αδυνάτων, εστιάζει στον οικονομικό παράγοντα όπως ο Marx. Σε ένα πλαίσιο που όπως ο R. Quinney (The Social Reality of Crime, 1970; και Class, State and Crime: On the theory and Practice of Criminal Justice, 1977) αναφέρει, η κοινωνική πραγματικότητα του εγκλήματος στηρίζεται σε τέσσερις αντιλήψεις που αναφέρουν ότι:

- η κυρίαρχη τάξη είναι αυτή που επιλέγει ποιες φυσιολογίες θα χαρακτηριστούν σαν εγκληματικές, ρυθμίζοντας ταυτόχρονα τα επιμέρους στοιχεία που τις συνθέτουν (φύλο, ηλικία, εθνικότητα, φυλή, επάγγελμα, τάξη),
- η κυρίαρχη ηγεμονική τάξη επιλέγει το ποιες φυσιολογίες θα προστατέψει,
- η κατώτερη τάξη δεν είναι τίποτα άλλο παρά σύνθεση επικίνδυνων στοιχείων και τέλος
- οι κατώτερες τάξεις αναγκάζονται να προβούν σε εγκληματικές ενέργειες.

Στην σύγχρονη κοινωνική δομή λοιπόν οι κοινωνικές ομάδες δημιουργούν παρέκκλιση με το να θεσπίζουν τους κανόνες, η παραβίαση των οποίων συνιστά παρέκκλιση και με το να εφαρμόζουν τους κανόνες αυτούς σε συγκεκριμένα άτομα χαρακτηρίζοντας τα ως περιθωριακά. Από αυτή την άποψη η παρέκκλιση δεν είναι μια ιδιότητα της πράξης που διαπράττει το άτομο αλλά μάλλον μια συνέπεια της εφαρμογής των κανόνων και των κυρώσεων από τους άλλους προς τον φερόμενο ως

«ένοχο». Ανακινείται λοιπόν ένας μηχανισμός ετικετοποίησης/ στιγματισμού προς ορισμένα άτομα και ομάδες. Για παράδειγμα η ερωτική παρέκκλιση και η πολιτισμική διαφορά είναι κλασικά παραδείγματα στιγματισμού. Η επιθυμία για κατηγοριοποίηση, ταξινόμηση και ειλογίκευση της ζωής δεν αφήνει πολλά περιθώρια και δημιουργούν ομάδες που ακριβώς επειδή δεν εμπίπτουν στις γενικές πεποιθήσεις χαρακτηρίζονται εγκληματικές. Θεωρούνται εξω- ομάδες με διαφορετικούς ιδεολογικούς κώδικες, που σε μία πιο βαθιά αξιολόγηση θα μπορούσαν να εξεταστούν πριν κατηγοριοποιηθούν σαν «κακοί», σαν διαφορετικοί (Becker, 2000, .Radzinowicz, 1999)

Η φυσιогνωμία μελών τέτοιων ομάδων ή και μεμονωμένων ατόμων συνήθως ενέχει στοιχεία και χαρακτηριστικά με έντονη συμβολική σημασία είτε σε κοινωνικό είτε σε βιολογικό επίπεδο, με αποτέλεσμα η κατηγοριοποίηση τους να γίνεται πολύ πιο εύκολα και να βιώνουν ρατσιστική και αν όχι ρατσιστική, διαφορετική αντιμετώπιση από τις κοινωνικές ομάδες που συμβάλλουν στο «συμβατό και αποδεκτό αξιακό και ιδεολογικό σύστημα» (Πανούσης, 2003).

Οι σύγχρονες κοινωνίες δεν είναι απλοί οργανισμοί, στους οποίους ο καθένας συμφωνεί στο ποιοι είναι οι κανόνες, οι ηθικές αξίες και πώς πρέπει να εφαρμόζονται σε συγκεκριμένες καταστάσεις. Υπάρχουν μεγάλες διαφοροποιήσεις ως προς παράγοντες όπως η κοινωνική τάξη, οι εθνικές γραμμές, το επάγγελμα και η κουλτούρα, τους οποίους αναλύσαμε παραπάνω.

Η κυρίαρχη ηγεμονική τάξη ορίζει το ποιος είναι ο εγκληματίας και το πώς πρέπει να φαίνεται. Τόσο το βαθμό κοινωνικοποίησης όσο και τον βαθμό περιθωριοποίησης του ατόμου το ορίζει το περιβάλλον. Η φυσιогνωμία του ατόμου που θεωρείται εγκληματίας είναι έξω από την μονολιθική συναίνεση (Taylor, Walton, Young, 1964)

2. Οι οικονομικοί ρόλοι στο πλαίσιο της θεώρησης του Marx

Ο Marx ασχολήθηκε με την αγορά και το κεφάλαιο. Για τον Marx το έγκλημα έχει να κάνει με την απομόνωση του υποκειμένου απέναντι στην επικρατούσα ηθική και τις επικίνδυνες τάξεις. Οι επικίνδυνες τάξεις είναι το λούμπεν προλεταριάτο. Αυτοί που θεωρούνται αποτυχημένοι, που δεν είναι παραγωγικοί (Fromm, 1975). Αντιμετωπίζει το υποκείμενο στο πλαίσιο κυρίως των οικονομικών ρόλων (π.χ το επάγγελμα) και τα προνόμια που προσφέρει αυτό. Το έγκλημα είναι αποτέλεσμα της προσπάθειας αυτών των ατόμων να αποδείξουν ότι δεν είναι αποτυχημένοι και ότι μπορούν να παράγουν αγαθά και να προσφέρουν υπηρεσίες (Hirst, 1972, pp. 43-52).

Έτσι λοιπόν ο εγκληματίας για τον Marx είναι ο απομονωμένος άνθρωπος κυρίως από τις εργασιακές συνθήκες (Fromm, 1975). Εδώ παίζει καίριο ρόλο ο οικονομικός παράγοντας. Στο πλαίσιο της μαρξιστικής θεώρησης, η ετικετοποίηση δεν είναι απλά θέμα διαφορετικής κουλτούρας αλλά συνείδησης της κυριαρχίας που έχει το άτομο σε ένα ευρύτερο σύστημα συναλλαγής εξουσίας. Είναι θέμα διαφορετικού status και χαμηλού οικονομικού εισοδήματος που έχουν άμεση αντανάκλαση στα φυσιογνωμικά χαρακτηριστικά (Taylor, Walton & Young, 1964). Πιο συγκεκριμένα η κατάπτωση είναι εμφανής και διαφαίνεται μέσα από την μη προσεγμένη εμφάνιση, τα παλιά ρούχα, το αδύνατο σώμα, τα παλιά υποδήματα, τα τλαιπωρημένα χέρια και το διάχυτο εκνευρισμό σε πρόσωπο και σώμα.

Ο τρόπος που επιλέγουμε και συνδυάζουμε τι θα φορέσουμε, με τι τόνο θα παρουσιάσουμε κάτι, τον τρόπο που θα περπατήσουμε, μας κάνει κακοντυμένους, καλοντυμένους, ευγενείς ή αγενείς, βαριεστημένους ή σβέλτους. Έτσι ο μη

περιοιμημένος θεωρείται ότι ανήκει σε «επικίνδυνη τάξη» και χαρακτηρίζεται αυτόματα σαν «εγκληματίας», απαιτώντας την προσοχή μας (Πανούσης, 2003).

Σύμφωνα με τον Bonger η υπόθεση ότι το έγκλημα και το μη έγκλημα είναι τάξεις συμπεριφοράς αντί απλές ετικέτες σχετίζεται από τις διαδικασίες μέσα από τις οποίες αποδίδεται το status στα άτομα. Η εγκληματική σκέψη έχει να κάνει με την ηθική εκμάθηση και η φυσιολογία (στυλ, η φυσική παρουσία, τα βιολογικά χαρακτηριστικά, τα κοινωνικά χαρακτηριστικά) ενός ατόμου από τον οικονομικό παράγοντα στους κοινωνικούς ρόλους. Η απληστία, η φιλοδοξία, η έλλειψη ευαισθησίας είναι στοιχεία που καλλιεργούνται μέσα από τις καπιταλιστικές σχέσεις και το περιβάλλον είναι αυτό που προωθεί ανήθικες πράξεις (Becker).

Στο πλαίσιο των νέων θεωριών σύγκρουσης, κύριοι εκπρόσωποι των οποίων είναι οι Turk και Dahrendorf, η σύγκρουση ανιχνεύεται πέρα από την σύγκρουση των τάξεων του Marx σε ένα σύστημα σχέσεων συναλλαγής. Δύο είναι οι θέσεις σε αυτό το σύστημα: οι θέσεις κυριαρχίας και οι θέσεις υποτέλειας. Έτσι έχουμε αυτούς που κυριαρχούν με το ψηλό status και αυτούς που είναι υποτελείς στους κυρίαρχους με το χαμηλότερο status. Ο ρόλος του εγκληματία αναλαμβάνεται από τα άτομα που εμπíπτουν στην δεύτερη κατηγορία.

Όπως λέει και ο Turk (1969, p. 42) τα άτομα με αυτόν τον τρόπο συνεχώς μαθαίνουν να συνδιαλέγονται και να αντιδρούν δείχνοντας με αυτόν τον τρόπο την αποδοχή τους στα ανώτερα κοινωνικά στρώματα και την απόρριψη στα κατώτερα με τους ηθοποιούς των ρόλων της κυριαρχίας και της υποτέλειας. Σε μια πολυπολιτισμική κοινωνία τα άτομα σχετίζονται με διαφορετικές θεσμικές νόρμες ανάλογα με τις κοινωνικές εμπειρίες τους. Το εγκληματικό status λοιπόν θα καθοριστεί από την συμβατότητα μεταξύ των κοινωνικών νορμών και της πολιτισμικής αξιολόγησης αυτών από τα ίδια τα άτομα. Οι παράγοντες σύμφωνα με

τον Turk που επηρεάζουν την εν λόγω αξιολόγηση είναι το φύλο, η ηλικία, η φυλή και η εθνικότητα. Οι έννοιες του ρόλου και της παράστασης έχουν χρησιμοποιηθεί κυρίως από τις θεωρήσεις της σύγκρουσης.

3. Richard Quinney και κοινωνική πραγματικότητα του εγκλήματος

Ο άνθρωπος στην πραγματικότητα θέλει να υιοθετεί αποδεκτά συστήματα σκέψης και συμπεριφοράς που είναι αποδεκτά στον κοινωνικό σύνολο και συμβατά με αυτό που ονομάσαμε προηγουμένως «κοινό νο». Με αυτόν τον τρόπο επιδιώκει να γίνει αποδεκτός στο κοινωνικό σύνολο και να βιώσει μέσα από τις αντιδράσεις των άλλων την επιβεβαίωση.

Ο Quinney αναφέρεται στους κοινωνικούς κόσμους του ατόμου (social worlds). Οι κοινωνικοί κόσμοι αφορούν το άτομο και είναι υποκειμενικοί. Ενέχουν τη δικιά τους κοινωνική πραγματικότητα (από νόμους και κανόνες που γίνονται αντιληπτοί με ένα συγκεκριμένο τρόπο και που η παρέκκλιση των κανόνων οδηγεί στον χαρακτηρισμό μιας συμπεριφοράς ως εγκληματική, παρεκκλίνουσα ή απλά περίεργη) (Becker, 2000).

Σε κάθε έναν από τους κοινωνικούς κόσμους του ατόμου αντιστοιχεί και ένας κοινωνικός ρόλος, ο οποίος διαμορφώνεται από τους κανόνες και τις συνθήκες που πλαισιώνεται. Κάθε μία από αυτές τις υποκειμενικές πραγματικότητες που βιώνει το άτομο, ενέχει συγκεκριμένους είδους αλληλεπιδράσεις με συγκεκριμένους ρόλους και φυσιογνωμίες. Η αποδοχή που αποκομίζει στους κοινωνικούς κόσμους του το άτομο έχει να κάνει κυρίως με την συμβατή διαμόρφωση της φυσιογνωμίας του προκειμένου να μη προκαλέσει.

Κεφάλαιο IV

“Η αποκωδικοποίηση της φυσιognωμίας στο πλαίσιο της διαδικασίας αναγνώρισης του υπόπτου στο σύστημα ποινικής δικαιοσύνης”

Πολλές δεκαετίες πριν η σχέση μεταξύ εγκληματικότητας και φυσιognωμίας ήταν δεδομένη. Στο ίδιο μοτίβο κινήθηκε και ο Lombroso με τον «γεννημένο εγκληματία». Ανάλογα με το ιστορικό και κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο διαμορφώνονται οι προσδοκίες για τη φυσική παρουσία του «εγκληματικού τύπου» μέσω αγωγών όπως τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, η κυρίαρχη ιδεολογία. Συγκεκριμένος εγκληματικός τύπος δεν υπάρχει.

Στο πλαίσιο του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης η αναγνώριση του υπόπτου είναι μια διαδικασία η οποία στηρίζεται κατά κύριο λόγο στην φυσική παρουσία του ατόμου. Σύμφωνα με τους Shoemaker, South και Lowe (1973) οι στερεοτυπικές αντιλήψεις του πως φαίνεται ένας εγκληματίας ενδεχομένως να επηρεάζουν την επιλογή «αυτού που το έκανε».

Οι Shoemaker και South (1978) αναφέρουν ότι η διαμόρφωση εντυπώσεων, το στίγμα και η θεωρία της ετικέτας μαζί με τα στερεότυπα και όλων αυτών των παραγόντων που επηρεάζουν την αντιμετώπιση του ποινικού συστήματος δικαιοσύνης απέναντι σε κοινωνικές ομάδες και άτομα. Τα στερεότυπα εκτός από διανοητικά σχήματα που αφορούν άτομα, αντικείμενα ή γεγονότα είναι όπως αναφέρει ο Walter Lippman “ εικόνες στο κεφάλι μας”. Οπτικοποιούνται με αυτόν τον τρόπο και έννοιες που είναι ασταθείς και ευμετάβλητες.

Το πώς δείχνει ή πώς φαίνεται ο «κακός», «ο εγκληματίας» αλλάζει κάθε τόσο χαρακτηριστικά. Ο G. Thornton (1939) έκανε μια έρευνα και έδειξε δέκα φωτογραφίες εγκληματιών, ηλικίας 27-33 χρονών, με ίδιο back round και ζήτησε να

αντιστοιχίσουν από τους ακροατές έναν εγκληματία σε ένα τύπο εγκλήματος. Για ορισμένα εγκλήματα δεν επιλέχτηκε κανένα πρόσωπο πιο πολλές φορές. Για άλλα όμως όπως η ληστεία με βία, η απάτη, η παράνομη κατοχή ναρκωτικών, ο βιασμός, κάποιο πρόσωπο επιλέχτηκε συχνότερα. Οι Goldstein et al. κατέληξαν ότι οι στερεοτυπικές εικόνες παραπλανούν το σύστημα ποινικής δικαιοσύνης.

Σύμφωνα με μια έρευνα που έγινε για να εξεταστούν οι κοινωνικές αναπαραστάσεις των αστυνομικών για το εγκληματικό φαινόμενο και τον εγκληματία (Έρευνα Αρτινοπούλου, Ζαραφωνίτου, Μαντόγλου) οι μεγαλύτεροι μέσοι όροι όσον αφορά τα άτομα που είναι πιθανό να εγκληματήσουν αντιστοιχούν στους τοξικομανείς (Μ.Ο= 4,56), στους αναρχικούς (Μ.Ο= 4,40), στους λαθρομετανάστες (Μ.Ο= 4,14), στους τσιγγάνους (Μ.Ο= 9,06), στους νεοναζί (Μ.Ο= 4,04) και στους σεξουαλικά προβληματικούς (Μ.Ο= 4,04). Οι άντρες έχουν μεγαλύτερες πιθανότητες να εγκληματήσουν από ότι οι γυναίκες, ενώ το μορφωτικό επίπεδο δεν φαίνεται να παίζει κανένα ουσιαστικό ρόλο. Όπως παρατηρούμε από τα ποσοστά που βρέθηκαν για το ποια άτομα είναι περισσότερο πιθανό να εγκληματήσουν βλέπουμε ότι είναι άτομα με έντονα και ιδιαίτερα φυσιογνωμικά στοιχεία όπως το χρώμα του δέρματος για τους τσιγγάνους, τους μαύρους κύκλους στους τοξικομανείς, τους γλωσσικούς ιδιοματισμούς και την πρόχειρη εμφάνιση στους λαθρομετανάστες, τα ταίσο και το ξεχωριστό ιδεολογικό σύστημα για τους νεοναζί.

Οι πιο ικανοί αστυνομικοί έχουν την ικανότητα να αναγνωρίζουν τον εγκληματία αμέσως σύμφωνα με την αστυνομία του Λονδίνου. Αυτό δείχνει μια ικανότητα κατηγοριοποίησης άμεσης, η οποία δεν μπορεί από το να παρακινείται από στερεοτυπικές αντιλήψεις. Ο Yarmey (1982) υποστηρίζει ότι τέτοιες κατηγοριοποιήσεις βασίζονται σε μια προσέγγιση ατομοκεντρική που επιταχύνει τις γνωστικές διαδικασίες (Bull, Ramsey, 1988).

Ο τρόπος με τον οποίο οι παρατηρητές δρουν σε αυτές τις περιπτώσεις, ο τρόπος που αποθηκεύουν και ανταναικλούν πληροφορίες μπορεί να οδηγήσει σε μεροληπτικές κρίσεις και συμπεριφορές απέναντι σε κοινωνικές ομάδες. Αυτό οφείλεται στο ότι τέτοιοι συλλογισμοί βασίζονται σε ψευδαισθητικές και απατηλές σχέσεις μεταξύ των πεποιθήσεων του παρατηρητή και των ψυχολογικών αποδόσεων αυτών. Η κωδικοποίηση λοιπόν γίνεται πάνω σε στοιχεία που διευκολύνουν το άτομο να θυμηθεί ενώ δυσκολεύεται λόγω άγχους.

Η φυσιογνωμία λοιπόν βοηθάει στην αναγνωρισιμότητα. Η ελκυστικότητα μελετάται σαν διευκολυντικός παράγοντας απομνημόνευσης και κατ' επέκταση αναγνώρισης ενός προσώπου. Από την άλλη πλευρά το διαφορετικό ή το περίεργο από τα συνήθη ερεθίσματα/ από τους συνήθεις τύπους φυσιογνωμίας μπορεί να έχει το ίδιο αποτέλεσμα.

Κάνοντας μια μικρή ιστορική αναδρομή ο Bertillon Alphonse δημιούργησε ένα ανθρωπομετρικό σύστημα που βασίστηκε στα σταθερά χαρακτηριστικά του ανθρωπίνου σώματος, παραδείγματος χάρη τα οστά, και συνέβαλε στην καθιέρωση μετρήσεών τους. Το σύστημα αυτό συμπληρώθηκε με την περιγραφική μέθοδο, η οποία ορίζεται ως : «*σήμανση φυσιογνωμίας του ατόμου βάσει των μορφικών του χαρακτηριστικών...*» (σελ. 156) και πραγματοποιείται μέσω λεπτομερής εξέτασης και περιγραφής του ατόμου, διαδικασία η οποία είναι γνωστή ως «*μικρογραφική εξέταση*» και χρησιμοποιήθηκε παλιότερα στο Λονδίνο όταν οι άνθρωποι προσπαθούσαν να αποκρυπτογραφήσουν την κοινωνική τάξη του άλλου (Sennett, 1992). Η λεπτομερή περιγραφή των φυσικών χαρακτηριστικών οδηγεί σε κατηγοριοποίηση των χαρακτηριστικών αυτών και στην διαμόρφωση ενός αρχείου φυσιογνωμιών που χρησιμοποιήθηκε ευρέως από την αστυνομία του Παρισιού (Πανούσης, 2003)

Το αρχείο αυτό με τις φυσιογνωμίες περιείχε άτομα τα οποία στιγματίζονταν ως εγκληματίες, ώστε να προσδοθεί σε αυτούς η ετικέτα της ατιμίας. Στην Αγγλία και την Κίνα τον Μεσαίωνα στιγματίζαν τους εγκληματίες με πυρακτωμένο σίδηρο. Η ανθρωπομετρική μέθοδος στηρίζεται στις παρακάτω σταθερές βάσεις που συνοψίζουν ότι: 1) ορισμένα οστά του σκελετού παραμένουν αμετάβλητα από το 20^ο έτος μέχρι το 60^ο έτος της ηλικίας ενός ανθρώπου, 2) οι διαστάσεις διαφέρουν από άτομο σε άτομο και ότι 3) η μέτρηση με απλά όργανα ήταν ακριβής. Η πτυχή της αμφίσεσης δεν υπήρχε σαν πτυχή (Αλεξιάδης, 2003).

Η περιγραφική μέθοδος ονομάστηκε *portrait parle*, για την ακρίβεια «εικόνα με λόγια». Πέρα από τα βασικά χαρακτηριστικά στην αρχειοθέτηση προστέθηκαν και πιο ειδικά χαρακτηριστικά όπως ουλές, σημάδια, σωματικές ανωμαλίες. Έτσι συσχέτιζαν τον εγκληματία με ορισμένα χαρακτηριστικά ή συνδυασμό χαρακτηριστικών και ταυτόχρονα την εικόνα αυτή με εμπειρίες, αναπαραστάσεις και συναισθηματική αξία. Αναδομείται έτσι το γνωστικό σύστημα κατευθύνοντας τη συμπεριφορά απέναντι στα άτομα αυτά. Αυτή η μέθοδος χρονολογείται από πολύ παλιά, από τα χρόνια του Ομήρου. Στην Οδύσσεια για παράδειγμα η Ευρύκλεια προσπαθεί να πείσει την Πηνελόπη ότι ο φτωχός ξένος είναι ο Οδυσσεύς (ρ. Ψ, στ. 73-76).

Σήμερα η φυσιογνωμική παίζει ιδιαίτερο ρόλο στην Ανακριτική. Εκτός από την παραδοσιακή μέθοδο δαχτυλικών αποτυπωμάτων με χρήση ηλεκτρονικού υπολογιστή, ιδιαίτερα εξελιγμένες μέθοδοι χρησιμοποιούνται πλέον για την ανίχνευση αποτυπωμάτων ποδιών, χεριών, τριχών, φωνής, ανάλυσης DNA..

Τα χαρακτηριστικά και τα επιμέρους στοιχεία της φυσιογνωμίας αποτελούν μια αξιόλογη πηγή γνώσης ακόμα και σήμερα για το σύστημα ποινικής δικαιοσύνης. Για παράδειγμα στο σώμα των ενόρκων « ο έμπειρος ανακριτής ή δικαστής είναι

εύκολο να διακρίνει τον χαρακτήρα του μάρτυρα ή του κατηγορουμένου. Ο τόνος της φωνής (παρακλητικός, απειλητικός), το βλέμμα (σκληρό, πράο, ψυχρό), η κίνηση (διστακτική, αποφασιστική) αποτελούν στοιχεία της ψυχολογικής έκφρασης που συμβάλλουν στην ανακάλυψη της αλήθειας...» (σελ.163).

Όπως είπαμε και πριν ανάλογα την κυρίαρχη ηγεμονική τάξη και τις εικόνες, τα σύμβολα και τα μηνύματα που θέλει να περάσει μέσω των προαναφερόμενων αγωγών σε κάθε κοινωνία (Blair, 1987), αλλάζουν και τα χαρακτηριστικά εκείνα που συνθέτουν την εικόνα του «εγκληματικού τύπου» καθώς και οι προσδοκίες μας για το πώς θα φαίνεται ο εγκληματίας.

Ο τρόπος με τον οποίο δρουν οι παρατηρητές σε αυτές τις περιπτώσεις, ο τρόπος που αποθηκεύουν και ανακαλούν πληροφορίες μπορεί να οδηγήσει σε μεροληπτικές κρίσεις και συμπεριφορές απέναντι σε κοινωνικές ομάδες. Αυτό οφείλεται στο ότι τέτοιοι συλλογισμοί βασίζονται σε ψευδαισθητικές και απατηλές σχέσεις μεταξύ των πεποιθήσεων του παρατηρητή και των ψυχολογικών αποδόσεων αυτών. Η κωδικοποίηση λοιπόν γίνεται πάνω σε στοιχεία που διευκολύνουν το υποκείμενο να κατηγοριοποιήσει και αυτό σημαίνει να καταλάβει και να θυμηθεί εντέλει το ξένο, το διαφορετικό, το ύποπτο.

Όταν ένα άτομο είναι ελκυστικό τις περισσότερες φορές το σκεφτόμαστε πιο εύκολα. Αυτό συμβαίνει και όταν το πρόσωπο είναι άσχημο, περίεργο, διαφορετικό. Το 1974 οι Cavior Hayed & Cavior αναφέρουν ότι σε χαμηλής ελκυστικότητας άτομα αποδίδονται καριέρες εγκληματικές. Η φυσική ελκυστικότητα είναι παράγοντας που παίζει το ρόλο του και στις διαπροσωπικές σχέσεις, ιδιαίτερα στις ομάδες. Κατά τους N. Cavior και Howard (1973) η απόρριψη των μη ελκυστικών και δη σε μία εποχή που τα πάντα στηρίζονται στην εικόνα μπορεί να οδηγήσει σε εγκληματικότητα. Με την ίδια λογική τα μη ελκυστικά άτομα ενδεχομένως να βιώνουν περισσότερες φορές

απογοήτευση, άρα να εκφράζουν μεγαλύτερης έντασης θυμό και να προβαίνουν σε επιθετικές συμπεριφορές.

Ο Agnew (1984) υπέθεσε ότι *«η εγκληματικότητα θα ήταν πιο ψηλή ανάμεσα στα φυσικά μη ελκυστικά, στα φτωχά περιποιημένα και στα φτωχά ντυμένα άτομα»*. Με αυτόν τον τρόπο λοιπόν το κατά πόσο ελκυστικός και εμφανίσιμος είναι κάποιος ευαισθητοποιεί την αστυνομία ή τους δασκάλους και τελικά τη κυρίαρχη ηγεμονική τάξη σε μια κοινωνία, ώστε να δημιουργήσουν τα στερεότυπα εκείνα που θα κατευθύνουν τη σκέψη τους πρώτα και μετά την συμπεριφορά τους.

Προκειμένου να δούμε λίγο πιο συγκεκριμένα τα πράγματα μέσω κάποιων ερευνών που έχουν γίνει, πρέπει να αναφερθούν τα σημαντικότερα στοιχεία από αυτές εξετάζοντας επιμέρους χαρακτηριστικά της φυσιογνωμίας ενός ατόμου.

- Οδοντοστοιγία

Αν και οι έρευνες που έχουν γίνει για να μελετηθεί η σχέση της ανώμαλης ή καλύτερα μη φυσιολογικής εμφάνισης των δοντιών (το φυσιολογικό ωστόσο δεν ορίζεται και δεν θεωρείται σταθερή ερμηνευτικά έννοια με αποτέλεσμα να προσδίδει στις έρευνες αυτές πολλές αδυναμίες) με την εικόνα για τον εαυτό δεν έχουν αποφέρει στατιστικά σημαντικά αποτελέσματα, θα ήταν δυνατό να ειπωθεί ότι τα πεταχτά, στριμωγμένα δόντια επηρεάζουν την κοινωνική προσαρμογή, την αυτοεικόνα και τη συναισθηματική υγεία του ατόμου, προσφέροντας μία βάση για ανάπτυξη ψυχολογικής διαταραχής και κατεπέκταση εγκληματικής συμπεριφοράς (Bull and Ramsey, 1988).

- Μάτια

Σύμφωνα με τον Hess (1975) στον άνθρωπο με το μεγαλύτερο μέγεθος ματιών αποδίδονται οι πιο θετικές εντυπώσεις και σύμφωνα με τους Stass και Wielis (1967) αυξάνουν την ελκυστικότητα του ατόμου. Ως προς το χρώμα της κόρης του ματιού, τα υποκείμενα της έρευνας των Jones και Monel θεωρούν ότι τα άτομα με πιο φωτεινούς χρωματισμούς στην κόρη μπορεί να θεωρηθούν πιο φιλικά από αυτά με πιο σκούρους. Το ίδιο υποστηρίζει και η υπόθεση που έκανε ο Worthy (1974) για την έρευνα του, ότι το χρώμα έχει να κάνει με την κοινωνικότητα.

- Γυαλιά

Οι Terry και Zimmerman (1970) υποστήριξαν ότι τα γυαλιά δημιουργούν μία αρνητική εικόνα για τον εαυτό (Terry & Brady, 1976), και οι άνθρωποι που φοράνε φακούς επαφής έχουν άγχος να εμφανιστούν χωρίς αυτούς για παράδειγμα σε μια συνέντευξη. Ο G. Thornton (1943, 1944) βρήκε θετική συσχέτιση των γυαλιών με ανθρώπους που είναι εργατικοί, ειλικρινείς, εξαρτημένοι, έξυπνοι, καλοί στον επαγγελματικό τομέα και όχι τόσο καλοί στις κοινωνικές σχέσεις. Επίσης ο Terry (1982) αναφέρει ότι η παρουσία γυαλιών συνδέεται με αρνητική αξιολόγηση των κοινωνικών χαρακτηριστικών και με θετικές αξιολογήσεις σχετικά με την εργασία.

- Μούσι

Το 1969 ο Freedman ρώτησε κάποιες μαθήτριες για τους άντρες με μούσι και το γενικό συμπέρασμα που έβγαλε ήταν ότι οι άντρες με μούσι φαίνονται στις

γυναίκες πιο ανδροπρεπείς, ανεξάρτητοι, ώριμοι και με μία τάση προς την κουλτούρα. Σε παρόμοια μελέτη οι Kenny και Fletcher (1973) βρήκαν ότι θεωρούνταν από την μία πλευρά πιο ανδροπρεπείς και δυνατοί αλλά έδιναν την εντύπωση ότι ήταν βρώμικοι και απεριποίητοι.

- Μήκος και χρώμα μαλλιών

Οι Roll και Verinis (1971) μετά από έρευνα κατέληξαν κατά αντιστοιχία ότι: το ξανθό χρώμα των μαλλιών παρουσίαζε άνθρωπο αξιόλογο, το μαύρο χρώμα δήλωνε άνθρωπο δυναμικό και το κόκκινο χρώμα ενείχε αρνητικές αξιολογήσεις και σήμαινε άνθρωπο όχι τόσο αξιόλογο, δυναμικό και δραστήριο.

Ως προς το μήκος των μαλλιών οι K. Peterson και Curran (1976) αναφέρουν ότι τα κοντά μαλλιά, κυρίως στους άντρες, αξιολογούνται πιο θετικά, γιατί ταιριάζουν πολύ περισσότερο στο στερεότυπο για την εικόνα του άντρα. Οι Pancer και Meindl (1978) στον Καναδά βρήκαν ότι άνθρωποι και πιο συγκεκριμένα οι άντρες με μακριά μαλλιά θεωρούνταν λιγότερο μορφωμένοι, λιγότερο έξυπνοι και χαρούμενοι αλλά πιο ανοιχτόμυαλοι και πιο νέοι σε ηλικία (Bull, Ramsey, 1988).

2. Θεωρητικές προσεγγίσεις ως προς τη διαδικασία της αναγνώρισης

- Γνωστικές εξηγήσεις- θεωρία της απόδοσης

Τα άτομα δεν αλληλεπιδρούν με τους άλλους ανθρώπους σε αντικειμενικά περιβάλλοντα αλλά στο πλαίσιο περιορισμένων αξιολογήσεων που προσφέρει αφενός το περιβάλλον και αφετέρου οι προσωπικές αξιολογήσεις και εμπειρίες του καθενός.

Όπως υποστηρίζει και η A.Miller (1982) τα άτομα έχουν περιορισμένες δυνατότητες επεξεργασίας πληροφοριών για τον κοινωνικό κόσμο. Έτσι τα στερεότυπα αποτελούν ένα λειτουργικό εργαλείο επεξεργασίας και κατανόησης ή εκλογίκευσης του εκάστοτε κοινωνικού περιβάλλοντος. Τα στερεότυπα συνδέονται με πράξεις κοινωνικής κριτικής που βασίζονται στη φυσιογνωμία ενός ατόμου. Έχουν να κάνουν σύμφωνα με τον Bogardus (KAES, op. cit., σελ.33) με «επιστημονικές» γενικεύσεις που κάνουν τα άτομα ή οι ομάδες για άλλα άτομα ή ομάδες, υπάγοντας τα σε ήδη διαμορφωμένες κατηγορίες (Κλήμης, 1994).

Οι άνθρωποι έχουμε την τάση να κρατάμε την αρχική εντύπωση από ένα άτομο και να προσπαθούμε ασυνείδητα να επιβεβαιώσουμε την εικόνα που απορρέει από την πρώτη εντύπωση. Η θεωρία της απόδοσης όπως αναφέρει και η Miller προσφέρει μια σταθερότητα, βοηθάει στην καλύτερη και ευκολότερη διαχείριση της πραγματικότητας και των ανθρώπων. Το συμπέρασμα που εξάγουμε για τον άλλο από την πρώτη εντύπωση που μας δίνει, όσο ρηχό και ανακριβές μπορεί να είναι, μας βοηθάει για να τον θυμόμαστε και να καθορίζουμε την συμπεριφορά μας απέναντι του.

- Θεωρία της αυτοεκπληρούμενης προφητείας

Όπως λέει ο Snyder (1981) ένα άτομο μετά την χρήση του στερεοτύπου συνήθως θα θυμηθεί και θα ερμηνεύσει γεγονότα και ανθρώπους από το παρελθόν με τέτοιο τρόπο που θα ταιριάζει με την στερεοτυπική αντίληψη- εικόνα που έχει δημιουργήσει εξ'αρχής και θα αντιμετωπίσει το εκάστοτε άτομο έτσι ώστε να τον ωθήσει σε συμπεριφορά που επιβεβαιώνει το αρχικό του συμπέρασμα.

Ο Mathes (1974) αντέτεινε ότι «η ομορφιά είναι καλό στερεότυπο και οι άνθρωποι θα συνδέσουν άμεσα άτομα ελκυστικά με καλές και αποδεκτές

συμπεριφορές ενώ θα συσχετίσουν τα μη ελκυστικά άτομα προς αυτούς με μη αποδεκτές και «εγκληματικές» συμπεριφορές.

- Θεωρία συμβολικής αλληλεπίδρασης

Το τι εικόνα έχουμε για τον εαυτό μας διαμορφώνεται στο πλαίσιο της καθημερινής κοινωνικής αλληλεπίδρασης και κατευθύνεται τόσο από την προσωπική μας αντίληψη για το πώς φαινόμαστε από μια εξωτερική ματιά όσο και από τον τρόπο που οι άλλοι κρίνουν την εμφάνιση μας καθώς και από τα προσωπικά αισθήματα που αυτή η κρίση δημιουργεί. Ένα άτομο με πολύ μεγάλο μέτωπο ή με πολύ αδύνατο σώμα, ενδεχομένως να αντιμετωπίζεται διαφορετικά με αποτέλεσμα να δημιουργήσει μια αρνητική εικόνα για τον εαυτό του, που θα το οδηγήσει σε μη αποδεκτές και ίσως εγκληματικές συμπεριφορές.

Η Kelley (1971) εστιάζει σε ένα από τα ασταθή κοινωνικά χαρακτηριστικά του ανθρώπου, τα ρούχα. Ο τρόπος ένδυσης μπορεί να προκαλέσει ποικίλες αντιδράσεις καθώς αποτελεί ένδειξη τόσο για το οικονομικό εισόδημα ενός ατόμου όσο και για την κοινωνική τάξη. Αυτές οι αντιδράσεις μπορούν να ελεγχθούν από το άτομο με το να επιλέγει διαφορετικό συνδυασμό ρούχων ανά περίπτωση και να παίζει κάποιο ρόλο.

Γενικότερα η αναγνώριση ενός προσώπου παίζει πολύ σημαντικό ρόλο στην αξιολόγηση του. Μας επιτρέπει να αναγνωρίσουμε έναν πιθανό εχθρό- εγκληματία στο πρόσωπο κάποιου άλλου ατόμου. Όλα τα πρόσωπα έχουν την ίδια βιολογική βάση, τα ίδια σταθερά χαρακτηριστικά. Αυτό κάνει πολύ δύσκολη την αποκωδικοποίηση κάποιου και την αξιολόγηση του ως καλό, κακό, σιληρό, εγκληματία. Συνήθως λοιπόν βλέπουμε το άτομο ή τα άτομα που συνδιαλεγόμαστε

μέσα από μια εικόνα που δεν εστιάζει στο πρόσωπο αλλά περιλαμβάνει και το σώμα και άλλα χαρακτηριστικά ενδεχομένως όχι σταθερά που μπορεί όμως να δώσουν ένα στίγμα τι είναι ο άλλος και σύμφωνα με την λαϊκή ρήση «από πού κρατάει η σκούφια του».

Η απουσία λοιπόν ή η έντονη παρουσία ενός χαρακτηριστικού της φυσιογνωμίας του ατόμου ενδεχομένως να οδηγεί σε ξεχωριστή κατηγοριοποίηση του ενώ του προσδίδουν συγκεκριμένους επιθετικούς προσδιορισμούς που αποκαλύπτουν κάποια στοιχεία της ταυτότητας του. Μεμονωμένα ένας άνθρωπος αντιπροσωπεύει μια σειρά αναπαραστάσεων για το κάθε χαρακτηριστικό αλλά και για την συνολική του εικόνα που αποδίδονται σε παράγοντες όπως το status, η κοινωνική τάξη, το επάγγελμα, το εισόδημα, πέρα από τους καθαρά βιολογικούς δείκτες που είναι αδιαμφισβήτητοι όπως η ηλικία και το φύλο (Valentine, 1995).

Θα μπορούσε κανείς να παρατηρήσει για παράδειγμα τις αποστάσεις που έχουν τα ενδογενή χαρακτηριστικά του προσώπου σε σχέση με τα υπόλοιπα και στο πλαίσιο του χώρου του προσώπου αυτού. Οι Diamond και Carcy (1986) προτείνουν ότι η κωδικοποίηση των απομονωμένων χαρακτηριστικών όπως η παρουσία των δοντιών, η έλλειψη των μαλλιών, τα γυαλιά, γίνεται πιο δύσκολη αν τυχόν αναστρέψουμε ή αντιστρέψουμε τα χαρακτηριστικά του προσώπου.

Ο όρος «φυλή» κατά μία κοινωνιολογική αίσθηση αναφέρεται σε εκείνες τις εθνικές ομάδες με τις οποίες το άτομο ταυτίζεται υπό τον όρο καταγωγή, κουλτούρα (π.χ λευκοί, μαύροι). Ενώ ο διαχωρισμός των ανθρώπων δεν μπορεί να γίνει με βάση τα στοιχεία εκείνα που στηρίζονται στην κουλτούρα και σε κοινωνικούς και πολιτικούς παράγοντες (Reber, 1985), υπάρχει μια δυσκολία στην αναγνώριση προσώπων που είναι διαφορετικής φυλής από εμάς. Αυτό συμβαίνει συνήθως όταν ο παρατηρητής δεν έχει καθόλου εμπειρία με τον σχετικό πληθυσμό και τον

αναγνωρίζει σαν ξένο και διαφορετικό. Γενικότερα η έννοια της ιδιαιτερότητας μιας φυσιογνωμίας και της φυλής ενός ατόμου σχετίζονται άμεσα με το κατά πόσο ο παρατηρητής ή οι παρατηρητές έχουν ή είχαν έρθει σε επαφή με τον συγκεκριμένο πληθυσμό (Valentine, 1995).

Στο πλαίσιο της ταυτοποίησης που κάνει ο αυτόπτης μάρτυρας όσον αφορά κάποιον ύποπτο, οι ψυχολόγοι συνήθως συμβουλεύουν τους ενόρκους ότι αν ο μάρτυρας προχωρεί στην αναγνώριση «αυτού που το έκανε» και ο ύποπτος είναι από διαφορετική φυλή από αυτόν, τότε ενδεχομένως η ταυτοποίηση να είναι λιγότερο αξιόπιστη (Bull and Ramsey, 1988)

Η αποκωδικοποίηση ενός προσώπου γίνεται στο πλαίσιο ενός πολυδιάστατου χώρου που αφορά τις γραμμές και τις αποστάσεις ενός προσώπου. Την απόσταση των φρυδιών μεταξύ τους, της μύτης από την βάση των χειλιών, των ματιών μεταξύ τους και από την βάση της μύτης. Αυτές οι πτυχές του προσώπου αντιπροσωπεύουν κάποια από τα φυσιογνωμικά χαρακτηριστικά που παρατηρούνται προκειμένου να αποκωδικοποιήσουμε ένα άτομο.

Τα πρόσωπα που θεωρούνται πιο ξεχωριστά και πιο ασυνήθιστα είναι εκείνα που ξεφεύγουν από το μέσο όρο και αναγνωρίζονται με μεγαλύτερη ακρίβεια (Goring and Read, 1974; Cohen and Cant, 1975; Light et al, 1979; Shepherd et al, 1991; Valentine, 1991). Τι εννοούμε όμως με τον όρο ξεχωριστό; Το ξεχωριστό και ιδιαίτερο πρόσωπο είναι αυτό που αποκλίνει από ένα γενικό μέσο όρο και που την κατάλληλη χρονική περίοδο στο πλαίσιο μιας συγκεκριμένης κοινωνικής δομής έχει φορτιστεί με αρνητικό πρόσημο και άρα έχει περιθωριοποιηθεί σαν ξένο, διαφορετικό και άρα επικίνδυνο.

Αν και δίνεται ιδιαίτερη σημασία στο χώρο του προσώπου και όπως είδαμε παίζει αρκετά σημαντικό ρόλο στην αναγνώριση ενός ατόμου, αυτό που ουσιαστικά

τοποθετεί το άτομο στη θέση του «υπόπτου» είναι ο χώρος συνάντησης. Σε ποιο χώρο μια κοινωνική συνάντηση διεξάγεται, πόσα άτομα παίρνουν μέρος σε αυτή, ποιοι οι ρόλοι που παίζονται στο σκηνικό αυτό, με τι ρούχα ντύνονται, ποιος είναι ο εξοπλισμός που χρησιμοποιείται- αν χρησιμοποιείται κάτι- από τον χώρο, τι λεξιλόγιο επιλέγεται και εκφέρεται στην επικοινωνία και το αν υπάρχουν σύμβολα που αντιστοιχούν σε μια συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα, καταγωγή, κουλτούρα.

Συχνά η γλώσσα που χρησιμοποιούμε για να περιγράψουμε ένα άτομο είναι με επίθετα όπως «θυμωμένο», «κεφάλτο», «καχύποπτο». Τέτοιου είδους επίθετα μας βοηθάνε πρόσκαιρα τουλάχιστον να αναγνωρίσουμε άτομα με αυτά τα συναισθήματα (Bower & Karlin, 1974).

Από την στιγμή που το πρόσωπο μοιράζεται την ίδια χωρική βάση σε όλα τα άτομα, η αναγνώριση και οι αναπαραστάσεις παρόμοιων προσώπων μπορούν να εμπλακούν πολύ φυσικά και πολύ εύκολα. Έτσι η μνήμη στο πλαίσιο της διαδικασίας αναγνώρισης στηρίζεται σε σχέσεις ομοιότητας τόσο σε επίπεδο ατόμου όσο και σε επίπεδο προσώπων που το περιτριγυρίζουν.

Οι πληροφορίες που αντλούμε από τη φυσιognωμία εστιάζει σε επίπεδο χαρακτηριστικών και σε επίπεδο μορφής (configural informations). Σύμφωνα με τον Bruce (1988) όταν λέμε χαρακτηριστικά εννοούμε το μήκος της μύτης, το σαγόνι, τα μάτια, το σχήμα των χειλιών ενώ με τον όρο «μορφή» εννοούμε την σχέση που έχει χωρικά κυρίως ένα ή περισσότερα χαρακτηριστικά. Μέσω της ίδιας διαδικασίας αξιολογούμε και τα χαρακτηριστικά του σώματος. Όπως το πρόσωπο είναι μέρος της φυσιognωμίας του ατόμου, το σώμα είναι ένα άλλο. Μαζί αποτελούν τα βιολογικά σταθερά χαρακτηριστικά της μορφής ενός ανθρώπου, η οποία είναι κάτι παραπάνω από τα επιμέρους χαρακτηριστικά και σημεία της φυσιognωμίας του. Έτσι βλέπουμε

ένα πρόσωπο και δεν εστιάζουμε στα χέρια ή στα πόδια του σώματος παρά σε μια ενιαία και ολοκληρωμένη εικόνα του..

- Προσεγγίσεις για την αξιολόγηση ενός προσώπου: η ελκυστικότητα

Η ελκυστικότητα είναι ένας παράγοντας που διευκολύνει την αναγνώριση και αυξάνει την συμπάθεια απέναντι σε ένα άτομο. Αν πλαισιώσουμε το άτομο και το τοποθετήσουμε μέσα σε ένα χώρο αντίστοιχο της φυσιγνωμίας του θα προκύψουν και άλλες πληροφορίες. Η έκφραση του προσώπου, το φύλο, η ηλικία, η εθνικότητα και η ιδιαιτερότητα είναι πέντε πτυχές που ενδεχομένως να προσέξουμε σε ένα άτομο. Το φύλο, η ηλικία και η εθνικότητα είναι οι σημαντικότεροι από αυτούς.

Μπορούμε να βγάλουμε κάποια συμπεράσματα από αυτούς τους πέντε παράγοντες αν και μόνο αν τους αναγάγουμε στο ήδη διαμορφωμένο πεδίο γνώσης που διαθέτουμε και έχουμε δημιουργήσει στο παρελθόν (Bull , Ramsey, 1988)..

Η ελκυστικότητα σχετίζεται με την πρώτη εντύπωση. Οι αρχικές εντυπώσεις δίνουν το πλαίσιο που στην συνέχεια θα κυμανθεί το είδος των συμπεριφορών και των προσδοκιών που έχουμε ο ένας για τον άλλο. Οι πρώτες εντυπώσεις είναι ή θετικές (και συνεπώς ανεβάζει ηθικά τα άτομα που την λαμβάνουν) ή αρνητικές. Έχουν μεγάλη ισχύ γιατί διαμορφώνουν τον άνθρωπο για άλλους και δεν είναι αντανάκλασεις της πραγματικότητας όπως πραγματικά είναι αλλά όπως φαίνεται να είναι, κάτι που γλιτώνει από διαδικασίες επεξεργασίας και πολύπλοκους σχηματισμούς (Blan, 1989).

Η κοινωνική αποδοχή και η ελκυστικότητα είναι βασικές πηγές υποστήριξης για τις απόψεις ενός ατόμου και τις αξίες που υιοθετεί. Η ελκυστικότητα του ατόμου

σαν κοινωνική συντροφιά ξεκινάει από την ελκυστικότητα του ατόμου
φυσιολογικά.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ- ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Οι άνθρωποι με διαφορετική φυσιογνωμία είναι διαφορετικοί άνθρωποι ενώ εκείνοι με παρόμοια φυσιογνωμία δεν είναι οι ίδιοι. Η προσωπικότητα και ο ψυχισμός δεν είναι δυνατόν να αξιολογηθούν από ένα μόνο στοιχείο της φυσιογνωμίας ενός ατόμου ακριβώς επειδή ξεχωρίζει ή είναι περίεργο και τον τοποθετεί άμεσα σε μία από τις έτοιμες κατηγορίες που έχουν δημιουργηθεί σε κάθε κοινωνία.

Οι συνθήκες ωθούν τους ανθρώπους να παρουσιάζουν τον εαυτό τους διαφορετικά, με αποτέλεσμα η αναγνώριση οποιουδήποτε συμβόλου ή μη στο πλαίσιο της φυσιογνωμίας που κατασκευάζει κάθε άτομο, δεν μας βοηθάει παρά μόνο να κατανοήσουμε ένα μέρος του ρόλου που εκείνη την χρονική στιγμή παίζει. Αυτό με τη σειρά του βέβαια παίζει σημαντικό ρόλο στην αρχή τουλάχιστον της κατανόησης του άλλου αλλά όχι στο πλαίσιο της « λαϊκής φυσιογνωμικής» που ασκείται δυστυχώς από το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο και θεσμικό πλαίσιο.

Γενικά παρατηρείται μια βιολογικοποίηση της εξέλιξης. Είναι πιο ενδιαφέρον το « φαίνεσθαι» από το «είναι». Αντικαθιστούμε το φυσικό στυλ από το επιτηδευμένο που στο πλαίσιο ενός ρόλου αποσκοπεί και στοχεύει σε κάτι. Το βλέμμα και η στάση αποκαλύπτουν πληροφορίες, ακόμα και η επιλογή των ρούχων, το λεξιλόγιο και όλα τα πολιτιστικά χαρακτηριστικά που υιοθετεί το άτομο. Η εμπειρία τους κατά κύριο λόγο βασίζεται σε πρότυπα, προλήψεις και στερεότυπα.

Πολύ σημαντικό ρόλο στον τρόπο που θα εκλάβουμε, θα αντιληφθούμε και θα χειριστούμε τα σταθερά βιολογικά χαρακτηριστικά καθώς και πώς θα χρησιμοποιήσουμε τα ευμετάβλητα κοινωνικά στοιχεία για να καλύψουμε την βιολογικό σώμα για κάποιο σκοπό, παίζουν τα εξής: 1) η εικόνα που έχουμε για τον εαυτό μας, 2) η εικόνα που υιοθετούν οι άλλοι για εμάς, 3) ο ρόλος μας μέσα στην

καθημερινότητα. Αυτό δεν σημαίνει ότι για κάθε κοινωνικό ρόλο υπάρχουν παγιωμένα χαρακτηριστικά και μια σταθερή εικόνα.

Κάθε ρόλος- συμπεριλαμβανομένου και του εγκληματία- είναι υπό διαπραγμάτευση για κάθε κοινωνία και καθορίζεται από το ύφος, το ντύσιμο, την ομιλία. Είναι μορφή κοινωνικής συμπεριφοράς σύμφωνη με τις απαιτήσεις και τις προσδοκίες μιας ομάδας ή της κυρίαρχης ηγεμονικής τάξης είτε του ρεύματος της εποχής. Ο ρόλος θα καθορίσει το προσώπειο και τον χαρακτήρα που θα παίζει ο καθένας από εμάς στο κοινωνικό προσκήνιο.

Τελικά η αντίληψη ότι η φυσιογνωμία αντανάκλα την προσωπικότητα του ατόμου, που εισήγαγε η θεώρηση του Lombroso και οι θεωρήσεις των συνεχιστών του, όχι μόνο είναι διαχρονική αλλά αποτελεί κύριο συστατικό αντιμετώπισης ατόμων και ομάδων στο σύγχρονο θεσμικό πλαίσιο. Όσο έντονη είναι η κριτική που ασκήθηκε σε αυτή τη λογική άλλο τόσο προκλητική είναι και η απόλυτη εφαρμογή της στην σύγχρονη κοινωνική πραγματικότητα.

Η απόρριψη της « λαϊκής» φυσιογνωμικής και η σωστή χρήση της επιστήμης της φυσιογνωμικής υπό όρους ψυχολογίας, βιολογίας και ανθρωπολογίας, θα μπορούσε να αποτρέψει την στερεοτυπική και ρατσιστική αντιμετώπιση που επιδεικνύει το σύστημα ποινικής δικαιοσύνης απέναντι σε ορισμένα άτομα και κοινωνικές ομάδες. Θα ήταν δυνατό να μας προσφέρει πολύτιμες πληροφορίες για την κοινωνική και ατομική ταυτότητα ενός υπόπτου και να μας βοηθήσει να αποκωδικοποιήσουμε λίγο καλύτερα τον εγκληματία σαν προσωπικότητα και σαν άτομο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ÷ Αλεξιάδης, Σ., “*Εγχειρίδιο Εγκληματολογίας*», εκδόσεις Σάκκουλας, 1996

- ÷ Αλεξιάδης, Σ., “*Ανακριτική*”, Σάκκουλας, 2003

- ÷ Arce, A., Long, N., (2000), “*Anthropology, Development and Modernities: Exploring discourses, counter tendencies and violence*”

- ÷ Becker, S., Howard, “*Οι Περιθωριοποιημένοι*”, Νομική Βιβλιοθήκη, 2000

- Blan, M., P., “*Exchange & Power: insocial power*”, Transactions publications, 1989

- ÷ Brien, O., M., (2005), What is Cultural about Cultural Criminology?, *British Journal of Criminology*, 45

- ÷ Brown, R., “*Prejudice in Social Psychology*”, Blackwell publications, 1994

- ÷ Bull, R., Rumsey, N., “*The Social Psychology of Facial Appearance*”, Springer-Verlag publications, 1988

- ÷ Γαρδίκας, Κ., Κ., “*Εγκληματολογία*», εκδόσεις Τζάκας, 1966

- ✦ Debuyst, C., “*Ηθολογικό Πρότυπο και Εγκληματολογία*”, Νομική Βιβλιοθήκη, 1999
- ✦ Φαρσεδάκης, Ι., “*Στοιχεία Εγκληματολογίας*”, Νομική Βιβλιοθήκη, 2005
- ✦ Ferrell, J., “*Cultural Criminology*”, Northeastern University Press publications, 1995
- ✦ Fromm E., “*Η εικόνα του ανθρώπου στον Marx*”, εκδόσεις Μπουκουμάνη, 1975
- ✦ Garland, , Sparks, , “*Criminology and Social Theory*”, Oxford University Press publications, 2000
- ✦ Gerth, H., Mills, G., W., “*Character and Social Structure*”, Harcourt, Brace & World publications, 1964
- ✦ Goffman, E., “*The Presentation of Every Day Life*”, Anchor Books- Doubleday publications, 1959
- ✦ Ζιανίκας, Α., Χ., “*Αστυνομικό Σύστημα*”, Σάκκουλας, 1995
- ✦ Gibbons, D., “*Society, Crime and Criminal Careers*”, Prentice- Hall publications, 1977
- ✦ Jackson, L., J., Bekerian, A., D., “*Offender Profiling: theory, Research and Practice*”, John Wiley & Sons publications, 1999
- ✦ Lombroso, C., “*Ο Εγκληματίας Άνθρωπος*”, 1876

- ÷ Μαραγκοπούλου, Γ., «*Εγχειρίδιο Εγκληματολογίας*», Νομική Βιβλιοθήκη, 1984

- Muncie, J. (2007), *Radical and Critical Criminologies*, *Journal of Criminology*, 3, 40-320

- + Muncie, J. (2007), *Causes of Crime*, *Journal of Criminology*, 2, 28-72

- Muncie, J., McLaughlin, E., “*The Problem Of Crime*”, Sage publications, 1996

- Muncie, J., McLaughlin, E., Laugan, M., “*Criminological Perspectives*”, Sage publications, 1996

- Ναυρίδης, Κ., “*Κλινική Κοινωνική Ψυχολογία*”, εκδόσεις Παπαζήση, 1994

- Πανούσης, Γ., “*Φυσιογνωμική: Μια Σύγχρονη Εγκληματολογική Προσέγγιση*”, Σάκκουλας, 2003

- Παπαστάμου, Σ., “*Κοινωνικές Αναπαραστάσεις*”, εκδόσεις Οδυσσέας, 1995

- Radzinowicz, L., “*Adventures in Criminology*”, Routledge publications, 1999

- ÷ Sennett, R., “*Flesh and Stone: the Body and the City in Western Civilization*”, W.W Norton & Company publications, 1995

- + Sennett, R., “*The Fall of the Public Man*”, W.W Norton & Company publications, 1992

- + Sperber, D., “*Rethinking Symbolism*”, Cambridge University Press, 1974

- ‡ Valentine, T., *“Cognitive and Computational Aspects of Face Recognition”*,
Routledge publications, 1995

- ‡ Taylor, I., Walton, P., Young, J., *“New Criminology: For a Social Theory of
Deviance”*, Routledge publications, 1973

- ‡ Tierney, J., *“Criminology: theory and context”*, Prentice Hall & Harvester
Wheatsheaf publications, 1996

- ‡ Τσαλίκογλου, Φ., *“Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις των αστυνομικών για το
εγκληματικό φαινόμενο”*, Έρευνα, Επιστημονικοί Συνεργάτες: Αρτινοπούλου Βάσω,
Ζαραφωνίτου Χριστίνα, Μαντόγλου Άννα.

- ‡ Turner, H., Jonathan, *“Face to Face: Toward a Sociological Theory of
Interpersonal Behavior”*, Stanford University Press, 2002

- ‡ Twine, R., (2002) *“ Physiognomy, Phrenology and the Temporality of the Body”*,
Body Societies

- ‡ Wang, Y. L. & Patrick, J. (2006). *“ Challenging Physiognomy: Questioning the
idea that facial characteristics are indicative of personality”*